

Osaamista
ja oivallusta
tulevaisuuden
tekemiseen

Antti Lönnblad – Jukka Pulkkinen – Erja Tikka

Ehkäisevän päihdetyön näkökulma lastenkodin arjen työhön

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Sosionomi (AMK)

Hyvinvointialojen koulutusohjelma

Opinnäytetyö

13.4.2018

Tekijä(t) Otsikko	Antti Lönnblad, Jukka Pulkkinen, Erja Tikka Ehkäisevän päihdetyön näkökulma lastenkodin arjen työhön
Sivumäärä Aika	61 sivua 16.4.2018
Tutkinto	Sosionomi (AMK)
Tutkinto-ohjelma	Sosiaalialan tutkinto-ohjelma
Suuntautumisvaihtoehto	Sosionomi (AMK)
Ohjaaja(t)	Lehtori Ulla Saukkonen Lehtori Kirsi Lautala
<p>Opinnäytetyön tarkoitus oli tutkia, miten ehkäisevää päihdetyötä tehdään lastenkodissa. Lastensuojelun sijaishuollon työtä ei ole tarkasteltu aiemmin ehkäisevän päihdetyön näkökulmasta. Tilastojen mukaan sijaishuollon lapset ryhmänä kuuluvat päihdeongelmien suhteen riskiryhmään, mikä viittaa erityiseen ehkäisevän päihdetyön tarpeeseen tälle ryhmälle. Teoreettinen viitekehys yhdistää nuorisoalan ehkäisevän päihdetyön teoriaa sekä lastenkotityön teoriaa. Nuorisoalan ehkäisevässä päihdetyössä korostuu sosiaalinen vahvistaminen, nuorten osallisuus ja sosiaaliset taidot. Lastenkotityön teoriasta nousevia käsitteitä ovat mm. kodinomaisuus, arjen tilanteisiin reagoiminen sekä ohjaajan refleктоiva pedagoginen suhde lapseen.</p> <p>Opinnäytetyö on laadullinen tutkimus. Tutkimus toteutettiin eteläsuomalaisessa yksityisessä lastenkodissa. Aineisto koostuu kahdesta neljän työntekijän teemallisesta ryhmähaastattelusta sekä yhdestä johtajan haastattelusta. Aineisto analysoitiin teemallisen sisällönanalyysin menetelmällä.</p> <p>Vaikka lastenkodissa ei ole julkilausuttua ehkäisevän päihdetyön strategiaa, ryhmäkodin kasvatuskäytännöt tukevat monin tavoin ehkäisevän päihdetyön tavoitteita. Tarkastellussa lastenkodissa päihdeosaaminen painottuu nykyisin päihdeongelmien havaitsemiseen, puheeksiottoon ja korjaavaan työhön. Ehkäisevän päihdetyön ohjelman kehittäminen voisi kuitenkin tuoda arvokkaan lisän lastenkodin työhön. Ohjelmaan voisi sisältyä henkilökunnan lisäkoulutusta päihdeongelmien piilevien syiden ymmärtämiseksi.</p>	
Avainsanat	Ehkäisevä päihdetyö, lastenkodit, lastensuojelulaitokset

Author(s) Title	Antti Lönnblad, Jukka Pulkkinen, Erja Tikka Preventive Substance Abuse Work in a Children's Home
Number of Pages Date	61 pages 16 April 2018
Degree	Bachelor of Social Services
Degree Programme	Social Services
Specialisation option	Social Services
Instructors	Ulla Saukkonen, Lecturer Kirsi Lautala, Lecturer
<p>The purpose of this thesis was to examine preventive substance abuse work in a children's home. Foster care work has not previously been examined from the point of view of substance abuse prevention. Foster care children are statistically at a high risk of developing substance abuse problems, which indicates a special need for substance abuse prevention. Our theoretical part combines the theory of youth substance abuse prevention with theory of work in children's homes. Youth substance abuse prevention theory emphasizes social reinforcement, participation, and social skills. Theory of foster care in children's homes gives rise to concepts of e.g. homelikeness, reacting to everyday situations and the reflective pedagogical relationship between the staff and children.</p> <p>Our thesis is a qualitative study. Our research was conducted in a private children's home in southern Finland. The material consists of two thematic group interviews of four staff members and one interview of the manager. We employed a thematic content analysis to analyze the material.</p> <p>Even in the absence of an explicit program for substance abuse prevention, the practices of upbringing at the children's home meet many of the goals of substance abuse prevention. Explicit substance abuse expertise in the home is currently biased towards detection of substance abuse and intervention. However, developing an explicit prevention program could bring a valuable addition to work in the children's home. Our findings suggest such a program could include promoting among staff a deeper understanding of the underlying causes of addictions.</p>	
Keywords	preventive drug and intoxicant work, children's homes, child welfare institutions

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Kohti lastenkodin ehkäisevän päihdetyön teoriaa	3
2.1	Ehkäisevän päihdetyön tavoitteet lasten ja nuorten parissa	3
2.2	Kodinomaisen lastenkodin työtavat	4
2.2.1	Arkinen rinnakkainolo	6
2.2.2	Vaihtoehtoisten toimintatapojen mallintaminen	7
2.2.3	Ryhmädynamiikan hyödyntäminen kasvatuksessa	7
2.2.4	Yksilökohtainen tukeminen arjen keskellä	8
2.2.5	Tilaisuuksiin tarttuva työ	8
3	Opinnäytetyön tutkimus	10
3.1	Tutkimuskysymys ja opinnäytetyön tavoite	10
3.2	Opinnäytetyön eettiset perusteet	11
3.3	Haastattelujen käytännön järjestelyt	12
3.4	Haastattelujen teemat	13
3.4.1	Sosiaalinen vahvistaminen	15
3.4.2	Yleinen ehkäisy	15
3.4.3	Riskiehkäisy	17
4	Aineiston analyysi	18
5	Tutkimusaineisto	21
5.1	Lastenkodin henkilökunnan ajatuksia ehkäisevästä päihdetyöstä	21
5.2	Riskiehkäisy	22
5.2.1	Saatavuuden rajoittaminen ja rajoitustoimenpiteet	22
5.2.2	Avun saatavuus päihdeongelmaan	23
5.3	Yleinen ehkäisy	24
5.3.1	Käytöksen havainnointi ja päihdekäytön merkkien tunnistaminen	24
5.3.2	Päihdeettömyyden mallit	26
5.3.3	Tieto päihdeidenkäytön riskeistä	30
5.3.4	Päihdekielteinen ympäristö	32
5.4	Sosiaalinen vahvistaminen	33
5.4.1	Turvallinen kotiympäristö	33
5.4.2	Hyvä kasvu ympäristö kodin ulkopuolella	39
5.4.3	Elämänhallintataitojen tukeminen	42
5.4.4	Lasten kuuleminen ja vaikutusmahdollisuuksien turvaaminen	49

6	Tutkimustulokset	51
6.1	Ehkäisevän päihdetyön tavoitteet lastenkodin arjessa	51
6.2	Lastenkodin työtavat ehkäisevässä päihdetyössä	54
7	Johtopäätökset	56
8	Pohdinta	58
	Lähteet	60

1 Johdanto

Ehkäisevä päihdetyö on koko yhteiskunnan eri tasoilla toteutuva kokonaisuus, jonka tavoitteena on estää päihde- ja rahapelihaittojen syntymistä ennalta sekä vähentää tupakointia. Ehkäisevää päihdetyötä Suomessa määrittävät korkeimmalla tasolla Laki ehkäisevän päihdetyön järjestämisestä (2015/523) sekä Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma (Sosiaali- ja terveysministeriö = STM 2015). Näissä uutena painotuksena saataavuuden rajoittamisen sekä kysynnän vähentämisen ohella on painotettu sivullisille, kuten päihderiippuvaisen läheisille, aiheutuvien päihdehaittojen vähentämistä. Ehkäisevän päihdetyön keskeisiksi toimijoiksi nimetään kuntien sototoimet sekä ehkäisevän päihdetyön järjestöt, opiskelijajärjestöt ja seurakuntien diakoniatyö. Toimintaohjelmassa mainitaan, että kunta voi edistää päihdetyötä muun muassa "varmistamalla, että lapsi- ja perhepalvelut tukevat yhteistyössä perheitä päihdehaittojen ehkäisemiseksi ja lasten suotuisan kehityksen varmistamiseksi." (STM 2015.)

Tässä työssä tarkastelimme lastenkodissa tehtävää työtä ehkäisevän päihdetyön (EPT) näkökulmasta. Tavoitteena oli tunnistaa työssä EPT:n elementtejä ja muodostaa kokonaiskäsitys lastenkodin arjessa tehtävästä EPT:stä. Tutkimuskysymyksenämme on, millä kaikilla tavoilla lastenkodin arjessa tehdään EPT:tä. Opinnäytetyömme on kvalitatiivinen tutkimus, jossa haastattelimme lastenkodin johtajaa ja työntekijöitä teemahaastatteluna. Aineiston analyysissa käytimme teoriasidonnaisen sisällönanalyysin menetelmää.

Lastenkodissa tehtävää työtä ei ole aiemmin tarkasteltu EPT:n näkökulmasta. Lastenkodissa tehtävän EPT:n teoriaa ei ole olemassa, ja sellaisen luominen ei ole perusteltua opinnäytetyön laajuuteen ja tasoon nähden. Teorian puuttuminen luo haasteita teoriasidonnaisen analyysin toteutuksen kannalta, jonka vuoksi rakensimme opinnäytetyömme teoreettisen viitekehyksen yhdistämällä EPT:n tavoitteita lastenkodityön työtapoihin. Tämän viitekehyksen pohjalta tunnistimme aineistosta EPT:n elementtejä lastenkodin työssä sekä EPT:ssä käytettyjä menetelmiä.

Kouluterveyskyselyn mukaan huostaanotetuilla lapsilla on muuhun väestöön nähden selvästi kohonnut päihdeongelmien riski (Ikonen, Hietämäki, Laakso, Heino, Seppänen & Halme 2017). Kohonnutta riskiä selittäviä tekijöitä ovat muun muassa kasvuolojen epävakaus ja puutteet huolenpidossa, vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmat ja traumaattiset elämäkokemukset, joita sijoitetuilla lapsilla usein on taustallaan (Pitkänen

2007: 121–122; Raitasalo, Holmila & Jääskeläinen 2016: 87). Siksi on erityisen perusteltua kysyä, miten EPT:tä tehdään lastenkodeissa. Kun tähän kysymykseen on vastattu, voidaan lastenkotityötä tulevaisuudessa tarpeen mukaan kehittää EPT:n tavoitteiden pohjalta.

2 Kohti lastenkodin ehkäisevän päihdetyön teoriaa

Tämän opinnäytetyön teoreettinen viitekehys yhdistää kouluissa ja nuorisotyössä tehtävän EPT:n teoriaa lastenkotityön teoriaan. EPT:n teorian pohjalta muodostamme teoreettisen jäsennyksen erilaisille työmuodoille ja tavoitteille, joiden toteutumista lastenkotiympäristössä tutkimme. Lastenkotityön teorian pohjalta hahmotimme jäsennyksen lastenkodissa tehtävän työn luonteesta ja pääasiallisista työtavoista. Näiden teoreettisten ennakkokäsitysten perusteella laadimme teemat ja apukysymykset, joiden perusteella yritimme kartoittaa, miten EPT mielletään lastenkodin työyhteisössä ja miten sitä siellä toteutetaan.

2.1 Ehkäisevän päihdetyön tavoitteet lasten ja nuorten parissa

STM:n Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma sekä Laki ehkäisevän päihdetyön järjestämisestä käsittävät EPT:n kapeasti siten, että se kohdistuu tavalla tai toisella päihteisiin, kuten saatavuuden rajoittaminen, päihdeasenteet, ongelmien varhainen tunnistaminen ja puuttuminen. Aikuisiin kohdistuvan päihdetyön kentässä EPT määritelläänkin tällä tavoin kapeammin. (STM 2015.) Lapsiin ja nuoriin kohdistuvassa työssä EPT kuitenkin sijoittuu aina osaksi laajempaa kasvatuksellista perspektiiviä ja siihen yhdistyy sosiaalisen vahvistamisen tavoitteita, joiden avulla pyritään lisäämään hyvinvointia arjessa ja ehkäisemään päihdehaittoja ennalta. Työtä tehdään osana yleistä kasvatustyötä koulu- ja nuorisotyön ympäristöissä. (Normann, Odell, Tapio & Vuohelainen 2016; Klaari Helsinki 2014.)

Lapsiin ja nuoriin kohdistuvan päihdetyön kentässä erotellaan päihdehaittojen hoitoon keskittyvä korjaava päihdetyö sekä ehkäisevä päihdetyö, joka edistää hyvinvointia ja ehkäisee haittojen syntymistä. EPT voidaan jakaa edelleen kolmeen työmuotoon: sosiaalinen vahvistaminen, yleinen ehkäisy ja riskiehkäisy. Sosiaalinen vahvistaminen ei käsittele päihkeitä teemana, vaan keskittyy vahvistamaan kaikkien nuorten elämässä päihdeongelmilta suojaavia tekijöitä ja torjumaan riskitekijöitä. Yleinen ehkäisy kohdistuu myös kaikkiin nuoriin, mutta ottaa teemakseen päihdetietouden, päihteettömien valintojen tekemisen sekä päihdehaittojen ehkäisyn. Riskiehkäisyssä pyrkii tunnistamaan nuorten joukosta riskinalaiset tai jo päihdeongelmista kärsivät yksilöt sekä kohdentamaan heihin erityistä tukea. Työmuotojen väliset erot eivät ole tarkkarajaisia, vaan sosiaalisen vahvistamisen ja yleisen ehkäisyn keinoja käytetään myös riskiehkäisyn puolella. Erottelu

auttaa kuitenkin kohdentamaan työtä nuorten elämäntilanteiden ja tarpeiden mukaan. (Normann ym. 2016: 8–9.)

Päihdeongelmien esiintymisen todennäköisyyttä lisääviä tekijöitä lapsen elinympäristössä ja menneisyydessä kutsutaan riskitekijöiksi. Terveellisen ja turvallisen kehityksen todennäköisyyttä lisääviä tekijöitä kutsutaan suojaaviksi tekijöiksi. Suojaavista ja riskitekijöistä lasten ja nuorten elämässä saadaan ajankohtaista tutkimustietoa muun muassa Kouluterveyskyselystä. (Ikonen ym. 2017.) Suojaavien ja riskitekijöiden suhde päihteiden ongelmakäyttöön ei ole automaattinen vaan tilastollinen. Useankaan riskitekijän läsnäolo lapsen elämässä ei väistämättä johda vahingolliseen kehitykseen. Toisaalta lapsi ei myöskään automaattisesti ole suojassa päihteiden ongelmakäytöltä, vaikka hänen elämässään ei näyttäisi olevan riskitekijöitä. (Klaari Helsinki 2014: 8–9.)

Erilaisista suojaavien ja riskitekijöiden luetteloista (esimerkiksi Normann ym. 2016: 12; Klaari Helsinki 2014: 9) voidaan helposti nähdä, että suojaavat tekijät ovat pääasiassa riskitekijöiden peilikuvia, ja toisin päin. Esimerkiksi luottamuksellinen ja rakastava suhde huoltajiin suojaavana tekijänä vastaa huonoa suhdetta huoltajiin riskitekijöiden listassa. Siksi olemme voineet haastattelujen aiheita pohtiessamme yksinkertaisuuden vuoksi keskittyä suojaavien tekijöiden vahvistamiseen. Haastatteluja varten rakentamassamme teoreettisessa viitekehyksessä luokittelimme erilaisia suojaavia tekijöitä sosiaalisen vahvistamisen, yleisen ehkäisyn ja riskiehkäisyn kategorioihin tavalla, jota avaamme luvussa 3.4.

2.2 Kodinomaisen lastenkodin työtavat

Lastensuojelun laitospedagogisesta käytävässä keskustelussa on keskusteltu sosiaalipedagogisesta ja terapeuttisesta orientaatiosta vaihtoehtoisina lähestymistapoina lastenkotityöhön. Kumpaankaan orientaatioon ei liity yksittäistä selkeää toimintamallia, vaan niiden sisällä on monenlaista ajattelua ja ristiriitoja. Perusero on kuitenkin siinä, että terapeuttinen orientaatio ottaa lähtökohdakseen lapsen traumaattisen menneisyyden ja siihen perustuvan kuntouttavan hoidon, kun taas sosiaalipedagogisen orientaation lähtökohta on kasvatuksellinen, ja katse kohdistuu ensi sijassa tulevaisuusorientoituneesti jokapäiväiseen arkeen. Käytännön tasolla orientaatiot voivat hyvin olla yhteensovitettavissa ja edustavat ennen kaikkea toisistaan poikkeavia näkökulmia lapsen tilanteeseen ja hoitoon. Lastenkotityössä ei voida sivuuttaa kumpaakaan orientaatiota. (Eronen & Laakso 2016: 18–23.)

Suomessa 2000-luvulla edennyt lastensuojelulaitosten yksityistäminen on joissakin tapauksissa merkinnyt laitosten erikoistumista ja keskittymistä kapeampiin osaamisalueisiin, minkä on ajateltu vastaavan paremmin lasten yksilöllisiin tarpeisiin (Laakso 2012: 96). Lasten tarpeet kuitenkin vaihtelevat ajassa, eikä lapsen edun mukaista ole siirrellä häntä aina tarpeiden muuttuessa toisenlaisiin laitoksiin. Lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelman työpaperissa (Timonen-Kallio, Yliruka & Närhi 2017) esitetäänkin lapsilähtöisen laitoshoidon lähtökohdaksi eri orientaatiot yhdistävä viitekehys, jossa suositetaan muun muassa laitosten hoidon mukautumiskyvyn kehittämistä.

Kodinomaisuus on lastenkotikasvatuksen keskeinen käsite, joka kertautuu teoriakirjallisuudessa, lastenkodin esittely- ja perehdytysmateriaaleissa sekä haastatteluaineistossamme. Kodinomaisuus on sijaishuoltokeskustelussa muodikas ilmaus, josta monet puhuvat, mutta jolla ei välttämättä aina tarkoiteta samaa asiaa. Me seuraamme kodinomaisuuden määrittelyssä brittiläisen Wardin (2004, 2006) ja kanadalaisen Anglinin (2004) ajatuksia, joihin on suomalaisessa lastenkotikeskustelussa viitannut myös muun muassa Laakso (2012). Wardin mukaan lastenkodin kodinomaisuus merkitsee perhe- ja laitostasumisen välimaastoon sijoittuvaa kasvatusympäristöä, joka ei ole persoonaton, erityishoidollinen laitos, mutta ei myöskään perheen koti, jossa asutaan kellon ympäri. Kodinomaisessa arjessa korostetaan tavanomaista, rentoa olemista, jossa arjen tilanteisiin reagoidaan ennemmin rauhoitellen ja jännitteitä purkaen kuin pyrkimällä terapeutisesti ratkaisemaan syvempiä ongelmia. Kodinomaisuuden kautta pyritään torjumaan laitosten elämään liittyvää kokemusta omasta epänormaaliudesta ja laitostumista eli ajan mittaan kasvavaa kyvyttömyyttä elää laitostumisen ulkopuolella. (Ward 2004.)

Toisaalta kodinomainen lastenkoti eroaa myös perheympäristöstä positiivisessa mielessä. Traumatisoitunut lapsi pääsee lastenkodissa kokemaan elävänsä normaalia elämää ilman perhesijoitukseen kuuluvaa voimakasta emotionaalista latausta. (Ward 2006.) Havainnollistimme Wardin ajatusta itsellemme kuvittelemalla tilanteen, jossa lapsi menettää malttinsa ja rikkoo jonkin esineen. Perhesijoituksessa esine olisi todennäköisesti sijoitusperheen omaisuutta ja siihen saattaisi liittyä tunnearvoa, jolloin lapsi olisikin omaa traumakipuaan purkaessaan loukannut sijoitusperhettä henkilökohtaisesti. Ammatillinen ympäristö sen sijaan ei ole kenenkään aikuisen emotionaalisiin merkityksin ladattu koti, eikä sen esineisiin liity henkilökohtaista tunnearvoa. Silloin esimerkiksi jonkin esineen rikkominen ei ole henkilökohtainen loukkaus kenellekään, vaan sitä voidaan käsitellä tyyneesti, mikä antaa lapselle tilaa oireiluun.

Vaikka lapsi kiintyy myös lastenkotiympäristöön ja sen henkilökuntaan, työntekijöiden vaihtuvuus ja ammatillisuus sallivat hänen suojella itseään emotionaalisesti ja ilmaista negatiivisia tunteita. Ympäristön suhteellinen persoonattomuus antaa tilaa oireilla voimakkaammin kuin perhesijoitusympäristössä, mikä suojelee lasta sijoituksen aiheuttamilta sekundaareilta traumoilta. (Anglin 2004.) Siten juuri ympäristön mukauttaminen yleisesti "normaalina" pidetystä perheympäristöstä poikkeavaksi voi olla ehtona sille, että traumatisoitunut lapsi saa kokea olevansa "normaali" ja elävänsä "tavallista" elämää (Ward 2006; Anglin 2004).

Laitostyön työtavoilla tai menetelmillä voidaan viitata täsmällisiin, teoriaperusteisiin terapiasuuntauksiin ja lähestymistapoihin, sellaisiin kuin Mindfulness, motivoiva haastattelu ja ART (Aggression Replacement Training) (Timonen-Kallio ym. 2017: 21). Tässä työssä emme kuitenkaan lähesty työtä yksittäisten terapiasuuntausten tasolla, vaan olemme kiinnostuneita arjen työskentelyn väljemmin ymmärretyistä käytännöistä tai työtavoista. Työtapojen jäsentämiseksi lainaamme Wardin jaottelua kodinomaiseen ympäristöön soveltuvista työmuodoista: 1) arkinen rinnakkainolo, 2) vaihtoehtoisten toimintatapojen mallintaminen, 3) ryhmädynamiikan hyödyntäminen kasvatuksessa, 4) yksilökohtainen tukeminen, 5) tilaisuuksiin tarttuva työ (opportunity-led work) vastakohtana etukäteen suunnitelluille interventioille (Ward 2004).

2.2.1 Arkinen rinnakkainolo

Arkisessa rinnakkainolossa ohjaaja ja lapset elävät läheisessä vuorovaikutuksessa, jonka johtotähtenä on elää "normaalisti", samaan tapaan kuin lapset ja vanhemmat perheympäristössä. Lapsilla ajatellaan olevan oikeus kokea olevansa normaaleja, ja heidän ajatellaan hyötyvän siitä, että heihin kohdistuvat samanlaiset odotukset kuin kehen tahansa lapseen. Tämä työmuoto on myös usein enemmän tai vähemmän reflektiivinen, vaistomainen toimintamalli, jota työntekijät soveltavat pohtimatta sen tarkemmin esimerkiksi eri perheympäristöjen välisiä eroja. Traumaattisesta taustasta tulevalle lapselle normaaliin perhe-elämään liittyvät toimintatavat ja odotukset voivat olla ahdistavia. Sellaisessa tilanteessa tämä työtapo voi olla ongelmallinen. (Ward 2006: 341.)

Sosiaalipedagogisesta näkökulmasta tarkastellen arkisessa rinnakkainolossa korostuu ohjaajien reflektiivisen merkityksen. Jakaessaan arkea lapsen kanssa ohjaaja antaa lapselle jatkuvasti tahallisia ja tahattomia sanattomia viestejä siitä, miten aikuisena ollaan. Oma persoonallisuus, omat taustat ja elämänvalinnat vaikuttavat lapseen tällaisen tahat-

toman välittymisen kautta. Reflektoinnin ja vertaispalautteen avulla ohjaajat voivat työyhteisössä pohtia ja säädellä sitä, mitä asioita aikuisten maailmasta on lasten edun mukaista tietoisesti näyttää tai sallia tahattomasti näkyä lapsille, ja millaisia asioita on pyrittävä suodattamaan pois. (Cameron, Reimer & Smith 2016: 164–165.)

2.2.2 Vaihtoehtoisten toimintatapojen mallintaminen

Vaihtoehtoja mallintavan työtavan idea on, että lapset oppivat jäljittelemällä. Ongelmallisissa kasvuolosuhteissa lapset ovat oppineet selviytymään vaikeuksista vetäytyvillä, ad-diktiivisilla tai aggressiivisilla strategioilla, joista on haittaa arjessa. Ohjaajat voivat hyödyntää mallioppimista tarjoamalla omalla käyttäytymisellään lapselle malleja rakentavista ratkaisuista ongelmiin esimerkiksi pysymällä rauhallisina ristiriitatilanteissa ja antamalla pieniä loukkauksia anteeksi. (Ward 2006: 341–342.)

Ohjaajat voivat antaa lapsille malleja ongelmien ratkaisemisesta eri tavoin sekä sanallisesti että oman esimerkin kautta. Myös ennalta suunnitellussa toiminnassa voidaan rakentaa tilanteita, joissa lapset saavat harjoitusta vaihtoehtoisista ratkaisuista. Pääasiallinen toimintamalli kodinomaisessa ympäristössä on kuitenkin arkipäivän tilanteisiin reagoiminen tietoisella ja harkitulla tavalla. Mallioppimista hyödyntävässä työtavassa keskeistä on, että ohjaajat tunnistavat ja kykenevät refleктоimaan käyttäytymisensä tahattomia piirteitä, esimerkiksi rauhallisuuden alta näkyvää ärtymystä. Mallioppimisessa lapset oppivat myös siitä, mitä ohjaaja itse ei tiedosta. (Ward 2006: 342.) Nämä tiedostamattomat viestit voivat välittyä lapselle vieläpä voimakkaammin kuin tietoiset ja tarkoitukselliset (Cameron ym. 2016: 165).

2.2.3 Ryhmädynamiikan hyödyntäminen kasvatuksessa

Ryhmädynamiikkaa hyödyntävä työtapa lähtee siitä, että lasten vertaisryhmän vaikutus nähdään keskeisenä kasvattavana tekijänä lasten elämässä. Ryhmään kuulumisen kokemukset ja positiiviset vuorovaikutukset ryhmässä tarjoavat lapsille sekä emotionaalista tukea että tärkeitä oppimiskokemuksia. (Ward 2006: 342.)

Vertaisryhmällä on keskeinen rooli lasten sosiaalisten taitojen kehityksessä. Kehittyessään kohti aikuisuutta lapsi ei opi kaikkia tarvittavia taitoja vertikaalisissa suhteissa aikuisten auktoriteettien kanssa, vaan iän karttuessa horisontaalisten vertaissuhteiden merkitys kasvaa aina suuremmaksi. Vertaissuhteissa esiintyvät vaikeudet ennustavat

vahvasti aikuisiän sosiaalisia ja mielenterveyden vaikeuksia. Sosiaalisten taitojen kehityksen kannalta tärkeitä ovat sekä menestyminen vertaisten ryhmässä että kahdenväliset ystävyyssuhteet. (Salmivalli 2005: 15–22.)

Ryhmädynamiikkaa hyödyntävässä työtavassa lastenkodin aikuiset pyrkivät ohjaamaan ryhmän emotionaalista ilmapiiriä ja ryhmädynamiikkaa ja hyödyntävät sekä epämuodollisia ryhmätilanteita että muodollisempia kokoontumisia kuten lastenkokouksia vertaisryhmäoppimisen ja osallisuuden kokemusten tuottamisessa. (Ward 2006: 342.)

2.2.4 Yksilökohtainen tukeminen arjen keskellä

Lapsen emotionaalisiin ja psykologisiin tarpeisiin vastaaminen voi edellyttää erityistä, yksilöllistä huolenpitoa, huomiota ja myös harkittuja poikkeamia säännöistä. Mikäli lapsi kokee, ettei tällaista huomiota ole luotettavasti saatavilla, hän voi hakea sitä huomiohakuisella oireilukäyttäytymisellä. (Ward 2006: 343.) Perustason ratkaisu lasten yksilölliseen tukeen on omaohjaajajärjestelmä, jossa lapsen tiedossa on aina "oma" aikuinen, jolla on häneen erityinen suhde ja jolle on resursoitu mahdollisuuksia antaa "omalle" lapselleen toisia enemmän huomiota ja tukea. (Timonen-Kallio ym. 2017: 26.)

Omaohjaajajärjestelmän lisäksi työyhteisössä voidaan sopia yksilöllisistä mukautuksista, joita voidaan myös perustella toisille lapsille epäoikeudenmukaisuuden kokemusten välttämiseksi. Yksilöllisiin erityistarpeisiin vastaaminen voi merkitä lastenkodin henkilökunnalle ylimääräistä työtä ja henkilöstöresursoinnin hankaluuksia. Pidemmällä tähtäimellä katsoen lapsen tarpeisiin vastaaminen kuitenkin ehkäisee tulevia ongelmia. Ammatillista harkintaa ja reflektointia tarvitaan sen varmistamiseksi, etteivät yksilölliset mukautukset anna lapselle väärää viestiä huonon käytöksen ja oireilun palkitsemisesta. Herkemmän ja tarvitsevammankin lapsen täytyy saada kohdata myös vaikeuksia, jotta hän voi oppia selviytymisen keinoja elämää varten. (Ward 2006: 343.)

2.2.5 Tilaisuuksiin tarttuva työ

Lastenkotityölle on ominaista, että arkisissa tilanteissa vaaditaan nopeaa reagointia yllätyksellisiin ja päällekkäisiinkin tilanteisiin. Lasten mielialat voivat muuttua nopeasti, ja etukäteen tehdyt suunnitelmat voivat lentää hetkessä romukoppaan. Lastenkotityön ammatillisuudessa vastaantuleviin tilanteisiin reagoimisella onkin keskeinen sija. (Laakso 2012: 103.)

Myös yllättäviin tilanteisiin reagoiminen voi kuitenkin olla tavoitteellista. Tilaisuuksiin tarttuva työ on työtapa, jossa ohjaaja tunnistaa arjen tilanteessa mahdollisuuden välittömään, mutta harkittuun kohtaamiseen lapsen kanssa. Kohtaamisen menetelmä voi vaihdella uusien näkökulmien tai toimintamallien tarjoamisesta terapeuttisempaan kohtausmuotoon. Tämä työtapa edellyttää, että ohjaajalla on valmiiksi hyvä ymmärrys lapsen tarpeista ja käytöksen taustalla olevista tekijöistä, ja hän kykenee hetkessä tunnistamaan ja hyödyntämään tilaisuuden. (Ward 2006: 343–344.)

Tilaisuuksiin tarttuva työtapa ei ole ratkaisu jokaiseen ongelmaan. Se ei saa korvata suunnitelmallista, johdonmukaista yksilöllistä tukemista. Se tarvitsee myös tuekseen huolellista keskustelua, reflektointia ja taustatietoja lapsen asioista, jotta siitä ei tule pelkkää sokeaa improvisointia. Ylikäytettynä tilaisuuksiin tarttuva työtapa voi myös uhata lasten kotielämän kodinomaisuutta ja saada lapset varuilleen. (Ward 2006: 344.)

3 Opinnäytetyön tutkimus

3.1 Tutkimuskysymys ja opinnäytetyön tavoite

Tässä opinnäytetyössä tarkastelimme lastenkodissa tehtävää kasvatustyötä ehkäisevän päihdetyön näkökulmasta. Ehkäisevän päihdetyön näkökulmaa ei ollut aiemmin kohdennettu lastensuojelulaitoksiin sen enempää tutkimuksessa kuin lainsäädännössä ja hallinnon ohjelmissakaan. Huostaanotetut lapset ovat kuitenkin tilastollisesti selvästi ikätovereitaan suuremman päihderiskin alaisia, mistä voidaan päätellä, että heidän elämässään ehkäisevän päihdetyön tarve on erityisen suuri. (Ikonen ym. 2017.) Siksi lastenkodin työn tarkastelu ja mahdollisten kehittämiskohteiden etsiminen ehkäisevän päihdetyön näkökulmasta on perusteltua.

Opinnäytetyömme tutkimuskysymys on: Millä kaikilla tavoilla lastenkodin arjessa tehdään ehkäisevää päihdetyötä? Tavoitteena on tunnistaa työssä ehkäisevän päihdetyön elementtejä ja muodostaa kokonaiskäsitys lastenkodissa tehtävästä ehkäisevästä päihdetyöstä. Tämä kokonaiskäsitys voi toimia lähtökohtana, kun lastenkodin työtä kehitetään edelleen ehkäisevän päihdetyön tavoitteiden pohjalta. Opinnäytetyön pohdintaosiossa esitämme joitakin alustavia ehdotuksia, mihin suuntaan tämä kehittämistyö voisi edetä. Varsinainen kehittämistyö jää kuitenkin jatkotutkimuksen aiheeksi.

Kvalitatiivinen tutkimus on perusteltu valinta silloin, kun tutkimuksen tavoitteena on tutkittavan ilmiön ymmärtäminen mahdollisimman kokonaisvaltaisesti (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009: 161). Lastenkotityön tutkimuksessa ehkäisevä päihdetyö on uusi näkökulma, ja koska tavoitteenamme oli ymmärtää, mitä ehkäisevä päihdetyö merkitsee lastenkotiympäristössä, päädyimme tekemään opinnäytetyömme kvalitatiivisen tutkimuksen menetelmin.

Keräsimme aineiston kahdessa ohjaajien ryhmähaastattelussa sekä yhden kerran toteutetussa johtajan haastattelussa. Haastattelut toteutettiin teemahaastatteluina. Valitsimme teemahaastattelun menetelmänä työhömmе siksi, että löyhemmin strukturoitu haastattelutapa salli haastateltavien kertoa työstään vapaammin ja jatkaa toistensa ajatuksia. Teemahaastattelussa oli mahdollista tuoda esille ohjaajien itsensä kasvatustoimintaan liittämiä näkökulmia ja merkityksiä (Hirsjärvi & Hurme 2009: 28).

3.2 Opinnäytetyön eettiset perusteet

Tutkimuksen tekeminen edellyttää läpäisevää eettistä harkintaa ja eettisesti kestävien ratkaisujen tekemistä tutkimuksen aikana. Tutkimuksen eettiset kysymykset liittyvät tutkimusaiheen valintaan, tiedon hankintaan ja sen käyttöön, tutkijan rehellisyyteen ja huolellisuuteen, sekä tutkimustulosten julkaisemiseen. (Eskola & Suoranta 2001: 52; Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Tutkimusaiheemme valinta perustui siihen, että lastenkotilapset ovat erityisessä ehkäisevän päihdetyön tarpeessa, mutta lastenkotityötä ei ole aiemmin tarkasteltu ehkäisevän päihdetyön näkökulmasta. Lastenkodissa asuvat sijoitetut lapset eivät muodosta keskenään yhtenäistä ryhmää ja jokaisen lapsen tarina ja kohtalo on yksilöllinen; tilastollisesti kuitenkin voidaan nähdä sijoitettujen lasten elämään kasautuvan enemmän sosiaalisten ja terveydellisten ongelmien riskitekijöitä kuin vanhempien luona asuvien ikätovereiden kohdalla (Ikonen ym. 2017). Kasvuolojen epävakaus ja puutteet huolenpidossa, vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmat sekä traumaattiset elämäkokemukset altistavat myöhemmällä iällä päihde- ja mielenterveysongelmille (Pitkänen 2007: 121–122; Raitasalo ym. 2016: 87). Siksi onkin perusteltua kysyä, millä kaikilla tavoilla lastensuojelun sijaishuoltoa toteuttava lastenkoti kasvatustyössään toteuttaa ehkäisevää päihdetyötä.

Tutkimuksen toteutuksessa suuntasimme huomiomme lastenkodin aikuisten toteuttamaan kasvatustyöhön. Aihe ei harkintamme mukaan välttämättä vaatinut tutkivan katseen kohdistamista lapsiin itseensä, ja siksi päätimme jättää lapset tutkimuksen ulkopuolelle. Lastenkotilapset ovat erityisen haavoittuvassa asemassa, mikä tekee aiheesta arkaluontoisen ja edellyttää erityisen tarkkaa eettisten kysymysten harkintaa tutkimuksen tekemisen aikana (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Lastensuojelun sijaishuollossa elävien lasten tutkimiseen liittyisi paljon haastavia tutkimuseettisiä ja myös metodologisia kysymyksiä. Esimerkiksi tutkimuslupaa haettaessa suostumus olisi haettava lasten itsensä lisäksi myös huoltajilta, ja lasten asioista kerrottaessa olisi edelleen punnittava sekä lasten että näiden läheisten yksityisyyttä. Tutkimuslupamme kohdistuikin vain lastenkodissa tehtävän työn tutkimiseen työntekijöitä haastatteleamalla, ei lasten asioihin.

Työntekijöitä haastatteleamalla ei saa samanlaista kokonaiskuvaa lastenkodissa tehtävästä työstä kuin havainnoimalla työtä käytännössä. Haastatteluissa nousee esiin vain

niitä tekijöitä työstä, joista työntekijät ovat itse tietoisia ja joista he ovat valmiita ja virittyneitä haastattelutilanteessa puhumaan. Havainnoiva tutkimus täydentäisikin varmasti työntekijöiden haastatteluista piirtyvää kuvaa ja toisi lisää valoa tutkimusaiheeseemme. Tämän opinnäytteen tavoitteeseen nähden haastattelut toivat kuitenkin riittävän runsaan ja tarkan kuvan tutkittavista ilmiöistä.

Haastatteluja toteuttaessamme kerroimme avoimesti tutkimusaiheemme ja näkökulmamme. Kiinnitimme erityistä huomiota lasten yksityisyyden suojeluun. Kuten myöhemmin haastattelujen käytännönjärjestelyistä kertoessa kuvailemme, vältimme huolellisesti kysymästä lasten asioita koskevia kysymyksiä. Kulkiessamme lastenkotiin sisään ja ulos, näimme väistämättä vilaukselta joitakin lapsista. Haastattelujen aikana kuulimme myös joitakin lastenkodin elämän ääniä. Mitään näistä havainnoista ei kuitenkaan käytetä tutkimuksessamme, ja tallenteet, joille näitä ääniä on voinut tallentua, tuhotaan heti opinnäytetyön julkaisun jälkeen. Emme myöskään julkaise lastenkodin nimeä, sijaintikuntaa tai muita tietoja, joista se voitaisiin tunnistaa. Näin suojelemme paitsi lasten, myös haastateltujen työntekijöiden anonymiteettia.

3.3 Haastattelujen käytännön järjestelyt

Opinnäytetyömme tutkimuskohteeksi valikoitui yksityinen seitsenpaikkainen lastenkoti, joka sijaitsee Etelä-Suomessa. Toteutimme haastattelut joulukuun 2017 ja tammikuun 2018 aikana. Tuona aikana laitokseen sijoitettuna olevat lapset olivat iältään 9–15 -vuotiaita. Haastattelimme ohjaajien ryhmää kahdesti, yhteensä neljän tunnin ajan lastenkodin tiloissa. Molempiin ryhmähaastatteluihin osallistuivat samat neljä ohjaajaa. Lisäksi haastattelimme laitoksen johtajaa yksilöhaastatteluna yhden tunnin ajan. Kaikissa haastatteluissa oli kaksi haastattelijaa, jotka esittivät kysymyksiä vapaasti vuorotellen. Haastattelut äänitettiin haastateltavien luvalla.

Haastattelut järjestettiin lasten koulupäivinä sellaiseen aikaan, kun talo oli enimmäkseen tyhjä. Haastattelutila oli erillään niistä tiloista, joissa lapset liikkuvat. Siten haastateltavat saattoivat puhua vapaasti, eikä lastenkodin elämää tallentunut äänitteille, joitakin yksittäisiä tömähdyksiä tai kovia huutoja lukuun ottamatta. Molempien ryhmähaastattelujen aikana ulkopuolelta kuuluvat kovat äänet katkaisivat haastateltavien keskittymisen hetkeksi. Jälkimmäisessä haastattelussa yksi haastateltavista joutui ennalta sovitusti poistumaan kesken haastattelun.

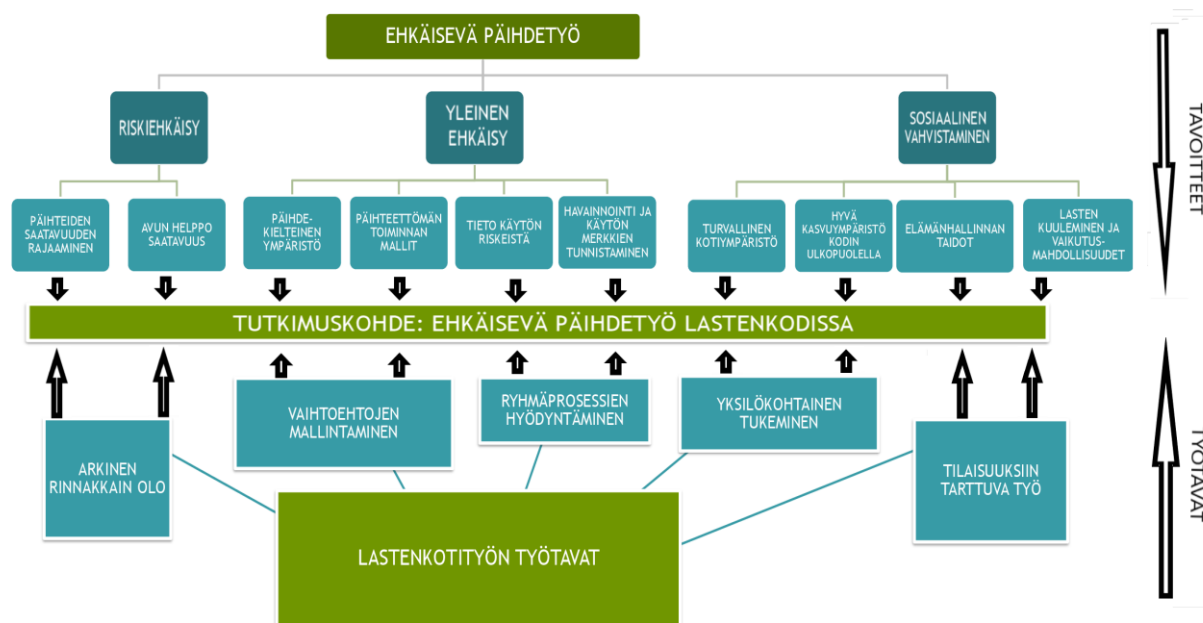
Haastattelujen alussa kerroimme haastateltaville lyhyesti tutkimuksemme aiheen ja kerroimme, että käsittelemme aineistoa siten, ettei haastateltavia voi siitä tunnistaa. Lisäksi muistutimme haastateltavia ammatillisesta vaitiolovelvollisuudesta lasten asioihin liittyen ja pyysimme heitä kertomaan ensi sijassa omasta työstään, ei lasten asioista. Vältimme myös kysymästä yksittäisten lasten asioihin liittyviä kysymyksiä. Haastatteluäänitteille päätyi silti joitakin vapaassa keskustelussa epähuomiossa esiin nousseita, nimen alkukirjaimella esitettyjä mainintoja yksittäisten lasten asioista. Litterointi- ja analyysivaiheessa tällaiset maininnat siivottiin aineistosta pois lasten yksityisyyden suojelemiseksi. Haastatteluäänitteet ja niistä työskentelyä varten laaditut kopiot tuhoamme heti, kun opinnäytetyö on valmistunut.

3.4 Haastattelujen teemat

Haastattelut toteutimme teemahaastatteluina, jolloin aiheeseen perehtymisen jälkeen on valittu teoriasta nousevat aiheet eli teemat, joista haastateltavien kanssa keskustellaan ja joista halutaan saada tietoa apukysymyksillä. Menetelmänä teemahaastattelun käyttö edellyttää sitä, että tutkija on aiheeseen perehtymisen kautta muodostanut käsityksen niistä teemoista, joista halutaan saada tietoa, jotta tutkimuskysymykseen on mahdollista saada vastauksia. Tutkijan tulee harkita, millä tavoin on mahdollista kerätä haluttua tietoa ja käsitteellistää teoria sellaiselle arjen kielelle, jota haastateltavat ymmärtävät ja joka mahdollistaa aiheen kannalta oleellisista teemoista keskustelemisen. Tätä teorian käsitteellistämistä teemoiksi voidaan kutsua operationalisoinniksi. (Eskola & Suoranta 2001: 77–79.)

Teemahaastattelussa haastatteliija kuljettaa keskustelua teemasta toiseen sen sijaan, että esittäisi tarkkoja kysymyksiä. (Hirsjärvi & Hurme 2009: 47–48.) Teemoihin johdattamisessa on tarkoituksena kuitenkin välttää syöttämästä omia ennakkokäsityksiä haastateltaville. Haastattelukysymyksemme rakensimme siten, että ne mahdollistivat monenlaisia vastauksia eivätkä ohjanneet vastaamaan tietyllä tavalla. Ryhmähaastatteluissa teemojen pohjalta tuli esiin keskusteluissa ohjaajien erilaisia näkökulmia ja kokemuksia, joidenka kautta voidaan saada kokonaiskuva laitospäivätoiminnan arjen käytännöistä.

Kuvio 1 esittää teoreettisen viitekehyksemme jäsenyyksen kuvallisessa muodossa. Haastattelujen teemoja rakentaessamme jätimme kuitenkin kaavion alaosassa olevat lastenkotityön työmuodot taustalle ja keskityimme kysymään ehkäisevän päihdetyön tavoitteiden toteuttamisesta lastenkodin arjessa. Tällä tavoin koimme seuraavamme parhaiten tutkimuskysymystämme.

Kuvio 1. Opinnäytetyön teoreettinen viitekehys. (Kuva: Antti Lönnblad.)

EPT:n työmuodot (riskiehkäisy, yleinen ehkäisy ja sosiaalinen vahvistaminen) eivät eroa toisistaan selvärajaisesti, kuten luvussa 2 kuvattiin. Sosiaalisen vahvistamisen tavoitteet pysyvät mukana myös yleisen ehkäisyn ja riskiehkäisyn työssä. EPT:n tavoitteet voidaan kuitenkin jäsentää työmuotojen erottelun kautta seuraavilla kriteereillä: sosiaalisen vahvistamisen työssä päihteitä ei oteta puheeksi lainkaan, vaan keskitytään vahvistamaan päihdeongelmilta suojaavia tekijöitä lasten elämässä. Yleisessä ehkäisyssä päihteet otetaan avoimesti puheen ja toiminnan kohteeksi. Riskiehkäisy eroaa yleisestä ehkäisystä siten, että se kohdistetaan nuoriin, joiden on jo tunnistettu olevan erityisessä päihdeongelmien riskissä. Lastensuojelun sijaishuollossa käytetään joissakin tapauksissa myös rajoitustoimenpiteitä, jotka oikeastaan teoreettisesti tarkastellen kuuluisivat korjaavan päihdetyön alueelle. Emme kuitenkaan pitäneet mielekkäänä sijoittaa korjaavaa työtä omaan lukuunsa, vaan käsittelemme korjaavaa työtä riskiehkäisyn yhteydessä.

Kuten 2. luvussa kuvailimme, teoreettinen viitekehysemme yhdistää EPT:n tavoitteita lastenkotityölle ominaisiin työmuotoihin. Loimme teemoittelun lähtökohdaksi luettelon koulu- ja nuorisoalan EPT:n tavoitteista tulkiten ja jäsenneen suojaavien ja riskitekijöiden luetteloita (Normann ym. 2016: 12; Klaari Helsinki 2014: 9). Järjestimme tavoitteet sosiaalisen vahvistamisen, yleisen ehkäisyn ja riskiehkäisyn pääluokkiin.

3.4.1 Sosiaalinen vahvistaminen

Sosiaalinen vahvistaminen on nuoriso- ja sosiaalityön työmuoto, jota ei voi typistää vain päihdetyön osaksi. Sen tavoitteena on EPT:tä laajempi nuorten hyvinvoinnin ja osallisuuden tukeminen. EPT:n työmuotona sosiaalinen vahvistaminen kytkeytyykin käytännössä yleiseen kasvatustyöhön. Voidaankin sanoa, että sosiaalista vahvistamista tehdään EPT:ssä siksi, ettei muuta ehkäisevää päihdetyötä tarvittaisi niin paljon. Monet EPT:n sosiaalisen vahvistamisen tavoitteet ovat tuttuja luvussa 2 esitellystä lastenkoti-työn teoriasta. Siihen kuuluu muun muassa aikuisen turvallista läsnäoloa, yhteisöjen ja ryhmien rakentamista sekä nuorten kuulemistä ja osallisuuden edistämistä. Tavoitteena on vahvistaa nuoren sosiaalisia taitoja, itsetuntoa ja kaveritaitoja sekä arjenhallinnan taitoja. (Pylkkänen 2011: 66.)

Kuten kuviosta 1 ilmenee, luokittelimme sosiaalisen vahvistamisen pääluokkaan sijoittamamme tavoitteita edelleen seuraavasti: "Turvallinen kotiympäristö" -alaotsikon alle kokosimme lasten hyvät suhteet aikuisiin, kodin lämpimän tunneilmaston sekä laadukkaan huolenpidon ja kasvatuksen. "Hyvä kasvu ympäristö kodin ulkopuolella" kokoaa ohjaajien tekemän verkostotyön tavoitteita, joilla pyritään turvaamaan lasten hyvinvointia koulussa, perhesuhteissa, harrastuksissa sekä kaveripiirissä.

Näiden lapsen elinympäristöä luonnehtivien luokkien lisäksi jaoimme lasta itseään koskevat tavoitteet kahden otsikon alle: "Elämänhallintataitojen tukeminen" sisältää arjenhallintaa, tunne- ja sosiaalisia taitoja sekä koulunkäyntiin ja tulevaisuuden suunnitteluun liittyviä taitoja; "Lasten kuuleminen ja vaikutusmahdollisuuksien turvaaminen" sisältää tavoitteen lapsen oman äänen ja omien intressien kuulemisesta ja puolustamisesta kasvatustyössä.

3.4.2 Yleinen ehkäisy

Yleisen ehkäisyn alueelle kuuluu sekä päihdetiedon jakamisen että lasten ja nuorten päihdeasenteisiin vaikuttaminen kasvatuksellisin keinoin (Pylkkänen 2011: 67). Yleisen ehkäisyn pääluokan alle luokittelimme kuuluviksi päihdekielteisen ympäristön, päihteettömän toiminnan mallit, tiedon päihteidenkäytön riskeistä sekä käytöksen havainnoinnin ja päihteidenkäytön merkkien tunnistamisen.

Perinteisesti yksi tärkeä yleiseen ehkäisyyn kuuluva tavoite on nuorten vahvistaminen ryhmästä tulevia negatiivisia paineita vastaan ja vahvistaa taitoja yksilöllisten valintojen

tekemiseen (Pylkkänen 2011: 67). Soikkeli (2015: 38) pitää kieltäytymistaitojen opettelua vanhanaikaisena: nuoret eivät ala käyttää päihteitä siksi, etteivät pysty vastustamaan kaveripiirin sosiaalista painetta. Maunu (2014: 200) näkee kuitenkin asian hieman toisin: välttämättä kukaan ei suorastaan painosta yksittäistä nuorta juomaan, mutta jos kaveripiirin yhteisöllisyys perustuu päihteenkäyttöön, juomisen houkutus kasvaa suureksi.

"Päihdekielteinen ympäristö" viittaa aikuisten selvästi ilmaisemaan alaikäisten päihdekäytön ja laittomien päihteiden tuomitsemiseen. Vaikka aikuisten on tärkeää viestiä päihdekielteisyyttä, tulee tämä tehdä säilyttämällä hyvä vuorovaikutusyhteys nuoriin. Päihdekielteisen viestin tulee olla totuudenmukainen ja ei-demonisoiva samalla, kun se tuo esille päihteisiin liittyviä kielteisiä tekijöitä ja tarjoaa nuorelle kokemuksen arvostuksesta ja yhteenkuuluvuudesta. (Maunu 2014: 203.)

"Päihteettömän toiminnan mallit" viittaa tietoisesti tarjottuihin malleihin juhlien ja yhteisöllisten tilanteiden toteuttamisesta päihteettömillä tavoilla. Maunun (2012) mukaan nuorten juomisen tärkeä motiivi on sosiaalisten tunteiden, intensiivisten yhteisöllisyyden kokemusten kokeminen. Ratkaisuna hän esittää, että nuorille on tarjottava tilaisuuksia intensiivisen ja palkitsevan yhteenkuuluvuuden kokemiseen toisten ihmisten ja ympäristön kanssa, ja tarjottava malleja tällaisten kokemusten hakemiseen päihteettömillä toimintatavoilla (Maunu 2012: 155; Maunu 2014: 202).

"Tieto päihteidenkäytön riskeistä", jolla viitataan avoimeen ja rehelliseen keskusteluun päihteidenkäytön haittavaikutuksista. Nuorilla voi olla omia, positiivisiakin kokemuksia päihteiden käytöstä. Siksi haittavaikutuksista on hyvä nostaa esiin niitä, jotka nuoren on helppo havaita ja tunnistaa itsessään, kuten väsymys, onnettomuudet, riidat ja käytöksen hallinnan menettäminen. Pitkäaikaiset terveysvaikutukset tuntuvat nuorista usein etäisiltä ja epätodellisilta. (Klaari Helsinki 2014: 10.)

Soikkeli (2015) puolustaa koulukasvatuksessa vahvasti mallia, jossa päihdevalistus toteutetaan koulun opetus- ja kasvatustoiminnassa läpäisyperiaatteella erillisten ohjelmien sijaan (Soikkeli 2015: 27). Analogisesti myös lastenkotityössä voitaisiin ajatella, että tehokkain tapa antaa päihdevalistusta ovat arjessa luonnollisesti esiin nousevat keskustelut. Nuoret kaipaavat aikuisilta rehellistä ja tosiasioihin pohjaavaa keskustelua myös päihteisiin liittyen, mutta aikuisen tulee huomioida nuoren tilanne ja kulttuurillinen konteksti eli hänen täytyy puhua nuoren kanssa "samaa kieltä". (Maunu 2012: 156–157.)

Sosiaali- ja terveysministeriön Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelmassa (2015) asetetaan yhdeksi keskeiseksi valtakunnallisen EPT:n tavoitteeksi riskikäytön ja haittojen varhainen tunnistaminen ja avun tarjoaminen (STM 2015: 22). Tätä tavoitetta vastaa luokka "Käytöksen havainnointi ja päihteidenkäytön merkkien tunnistaminen", joka kaikkiin nuoriin kohdistuvana on edellytys sille, että voidaan tunnistaa riskiehkäisyä toimia tarvitsevat nuoret.

3.4.3 Riskiehkäisy

Nuorisolan EPT:ssä riskiehkäisy kohdennetaan yksilöihin tai ryhmiin, joissa tunnustetaan päihteisiin liittyvää riskikäyttäytymistä. Riskiehkäisyssä käytetään pienryhmätoiminnan menetelmiä sekä yksilöllistä tukea. (Pylkkänen 2011: 67.)

Riskiehkäisyä alle sijoitimme teemat "Avun helppo saatavuus" sekä "Päihteiden saatavuuden rajoittaminen ja rajoitustoimenpiteet". Avun helppo saatavuus merkitsee nuorisolan EPT-ajattelussa paitsi sitä, että nuori saa halutessaan apua, myös sitä, että nuoren avuntarve tunnustetaan jo ennen kuin hän sitä itse tiedostaa, ja apua tarjotaan aktiivisesti ja peräänantamattomasti silloinkin, kun nuori sitä vastustaa.

Päihteiden saatavuuden rajoittaminen ja rajoitustoimenpiteet -otsikon alle kokoamme kaikki ne toimenpiteet, joita lastenkodin ohjaajilla on käytettävissään lasten päihteiden saannin ja hallussapidon rajoittamiseksi. Saman otsikon alla käsittelemme myös niitä tilanteita, joissa kodinomaisesti toimivan lastenkodin omat keinot eivät enää riitä, vaan nuori tarvitsee ulkoisia päihdepalveluja ja/tai uuden, laitosmaisemman sijoituspaikan.

4 Aineiston analyysi

Haastatteluista kertyi äänitallennetta yhteensä 4 tuntia ja 45 minuuttia, ja litteroitua tekstiä 69 sivua. Litteroinnissa kirjasimme puhutun asiasisältöön keskittyen ja jätimme pois täytesanoja ja toistoja. Emme tehneet diskurssianalyysia, joten emme nähneet aiheellisena kirjata päällepuhumisia sekä sanattomia hymähdyksiä ja samanmielisyyden ilmauksia. Aineiston analyysin aloitimme kuuntelemalla haastatteluäänityksiä sekä lukemalla niistä litteroituja tekstejä. Aineiston laajuuden takia tutkimusaineiston pelkistäminen oli tärkeä työvaihe. Sen aikana karsimme aineistosta opinnäytetyömme kannalta epäoleelliset asiat pois, ja pelkistimme aineiston paremmin työstettävään muotoon tiivistettyjen ilmausten sekä informaation pilkkomisen avulla. Aineiston pelkistämistä ohjasi opinnäytetyömme tutkimuskysymys. (Tuomi & Sarajärvi 2003: 110–112.)

Laadullinen analyysi ja päätelmien teko on käyttökelpoinen menetelmä, kun tutkimuksella pyritään ymmärtämään tutkittavaa ilmiötä (Hirsjärvi ym. 2009: 224). Koska opinnäytetyössämme tarkastelemme lastenkodin kasvatustyötä ja pyrimme sen kautta ymmärtämään, millä kaikilla tavoilla sen arjessa tehdään ehkäisevää päihdetyötä, valitsimme laadullisen analyysitavan ja päätelmien tekemisen aineistosta muodostuvan kuvan perusteella. Analyysissä pyritään tarkastelemaan aineistoa mahdollisimman avoimesti ja neutraalisti, mutta siihen yhdistyy myös tutkijan teoriaan pohjautuvaa tulkintaa (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Sisällönanalyysillä pyrimme kuvaamaan aineistomme tiivistetyssä muodossa, jonka kautta siihen sisältyvä informaatio tulee paremmin esille, ja näin mahdollistamaan johtopäätösten tekemisen aineistosta (Tuomi & Sarajärvi 2003: 105).

Tiivistetystä aineistosta, josta olimme karsineet opinnäytetyömme kannalta epäoleellisen informaation pois sekä pilkkoneet paljon informaatiota sisältävät ilmaisut pienemmiksi osiksi, kirjoitimme pelkistetyt ilmaukset. Tämän vaiheen tarkoituksena oli tuoda informaatio paremmin työstettävään muotoon ja siihen sisältyvä informaatio selkeämmin esille. Pelkistetyt ilmaukset teemoittelimme haastattelussa käytetyn teemarungon alle. Aineistoluvussa (luku 5) referoimme tällä tavoin teemoitellun aineiston asiasisällön. Esimerkki haastatteluaineiston tiivistämisestä ja pelkistettyjen ilmausten teemoittelusta esitellään kuviossa 2.

Alkuperäisilmaus	Tiivistetty asiasisältö	Pelkistetty ilmaus	EPT:n tavoite
<p>T4: Se voi lähteä jo siitä jo, et jollain on tosiaan se huono hetki, ja se alkaa arvostelea sitä ruokaa... T2: Niin, ku ensimmäinen arvostelea...</p> <p>T4: ...niin sit se tarttuu niihin toisiinkin. Yllättäen. Sit kaikki onkin, vaikkei ois maistanu koko ruokaa, niin tietää et se on pahaa. Ja sit ei syödä, ku närpittää vaan. T2: Sit tarkkaillaan toisten annoksia, ja et "toi ei ottanu paljon yhtään" muka, ja siis siihenkin se menee aika usein sitten että mitä kukakin on ottanu ja minkä verran. Kuka syö paljon ja saa hakea jo toista lautasellista. Niinku mistä tahansa saattaa tulla sanomista. Et siinä kohtaa kun ollaan porukassa, niin kaikki on tarkkailtavana.</p>	<p>Yhteiset ruokailutilanteet ovat usein rauhattomia, lapset arvostelevat ruokaa ja toisiaan. Lapset ovat toistensa tarkkailtavana ja huomauttelun kohteena. Lasten on joskus vaikea saada syötyä.</p>	<p>Ruokailutilanteet rauhattomia ryhmäpaineen vuoksi</p>	<p>Turvallinen kotiympäristö</p>
<p>Voihan se olla, et toi meidän ruoka nyt muutenkin, et nää ei oo tottunut kukaan siihen et porukalla syödään. Et tänä päivänä et monessako perheessä sitten on aikaa siihen yhteiseen ruokailuun. Niin siinä voi olla senkin takii.</p>	<p>Ohjaaja pohtii, kuinka normaalia sijoitetun lapsen elämässä on ollut, että keräännytään yhdessä pöydän ääreen syömään. Tilanne voi olla hyvin outo.</p>	<p>Yhteinen ruokailu voi olla lapsille uusi ja pelottava kokemus</p>	<p>Elämänhallinnan taidot</p>

Kuvio 2. Esimerkki haastattelulainauksen tiivistämisestä pelkistetyksi ilmaukseksi ja teemoittelusta. (Kuva: Antti Lönnblad.)

Haastatteluaineiston analyysissä olemme tehneet metodisen valinnan olla kyseenalaistamatta haastateltujen kertomaa, koska meillä ei ole mahdollisuutta omien havaintojen perusteella tarkistaa, mikä pitää paikkansa. Pääasiassa haastatellut olivat samaa mieltä toistensa kanssa, ja usein he jatkoivat toistensa ajatuksia niin saumattomasti, ettei litteroidusta aineistosta ollut aina mahdollista yksilöidä, kenen ajatuksista milloinkin oli kyse. Siksi emme kokeneet mielekkääksi erotella ryhmähaastatteluaineistosta, kuka sanoi mitään. Joissain harvoissa tapauksissa eri haastateltavien kertoman välille jäi jännitteitä, jotka olemme pyrkineet tekemään näkyviksi yrittämättä esittää niihin ratkaisua. Haastatteluaineistoa referoidessamme pyrimme kertomaan, mitkä asiat nousivat esiin johtajan haastattelussa ja mitkä ohjaajien ryhmähaastatteluissa. Enimmäkseen haastateltujen kertomasta piirtyy kuitenkin johdonmukainen kuva lastenkodin työtä ohjaavasta ajattelusta. Tavoitteenamme on saattaa heidän kertomansa vuoropuheluun teorian kanssa ja sen kautta hahmottaa, miten työtä tarkastelemassamme lastenkodissa tehdään, sekä pohtia, näemmekö siinä mahdollisia kehittämiskohteita.

Täydensimme haastattelumateriaalin antamaa kuvaa lastenkodin toiminnasta tutustumalla lastenkodin kirjallisiin perehdytysaineistoihin ja seinälle kiinnitettyihin toimintaohjeisiin ja sääntöihin. Perehdytysaineistojen käyttö lastenkodin toimintaa kuvaavana lähteenä voi olla ongelmallista, koska aineistot saattavat olla vanhentuneita tai unohdettuja,

pahimmillaan kuollutta kirjainta vailla käytännön merkitystä. Siksi olemme hyödyntäneet perehdytysaineistoa vain sellaisten asioiden täsmentämiseen tai tarkentamiseen, jotka kävivät muutenkin ilmi haastatteluaineistosta.

5 Tutkimusaineisto

Jäsennämme tässä luvussa haastatteluaineiston teoreettisessa viitekehyksessämme käytetyn EPT:n tavoitteiden jaottelun pohjalta. Aloitamme riskiehkäisystä ja korjaavasta päihdetyöstä ja etenemme siitä kohti yleisen ehkäisyn ja sosiaalisen vahvistamisen teemoja. Näin seuraamme karkeasti ottaen myös haastattelujen kulkua, sillä työntekijät alkoivat tutkimuksen aiheen kuultuaan ensimmäiseksi kertoa siitä, miten nuorten päihdeongelmia havaitaan ja miten niihin puututaan, ja vasta haastattelun edetessä pääsimme syvempiin ehkäisevän päihdetyön teemoihin. Tietenkään haastattelu ei todellisuudessa edennyt näin siistin johdonmukaisesti, mutta pääasiassa etenemisjärjestys oli tämänkaltaisen. Teoreettisen viitekehyksemme toisen puolen muodostavat lastenkotityön teoriasta tunnistetut, lastenkotityölle ominaiset työtavat. Näitä työtapoja nousee esiin haastatteluaineistossa, mutta koska ne eivät olleet haastattelun varsinaisena aiheena, palaamme niihin vasta johtopäätösluvussa.

Haastattelulainauksissa ryhmähaastatteluiden puheenvuorojen alkuun on merkitty puhujan tunniste T1, T2, T3, T4. Koska molemmissa ryhmähaastatteluissa olivat läsnä samat puhujat ja jatkoimme toisella kerralla samaa keskustelua, emme kokeneet tarpeelliseksi merkitä eri haastattelukertojen aineistoja erikseen. Johtajan haastattelusta otetut lainaukset on merkitty tunnisteella J. Viittaukset lastenkodin perehdytysaineistoon on merkitty hakasulkeisiin erotukseksi viittauksista lähdeluettelosta löytyviin lähteisiin.

5.1 Lastenkodin henkilökunnan ajatuksia ehkäisevästä päihdetyöstä

Lastenkodin ohjaajille oman työn tarkasteleminen EPT:n näkökulmasta oli jokseenkin uusi ajatus. Termi "päihdekasvatus", jolla Maunu (2012: 12) on kuvaillut nuoriin ja nuoriin aikuisiin kohdistuvan EPT:tä, ei kytkeytynyt henkilökunnan mielessä omaan työhön lainkaan, vaan mielikuvat siitä liittyivät kouluissa pidettäviin erillisiin päihdevalistustilaisuuksiin. "Ehkäisevä päihdetyö" -termistä kysyttäessä ensimmäiset mielikuvat koskivat helposti riskiehkäisyä ja korjaavaa työtä, joskin yksi ohjaaja toi heti esiin myös ajatuksen lasten mielenkiinnon ohjaamisesta esimerkiksi harrastuksiin, pois vahingollisesta käyttäytymisestä.

Johtaja katsoi, että lastenkodissa pystytään tällä hetkellä vastaamaan lasten tarpeisiin EPT:n alueella. Hän näki kuitenkin tarpeen keskustella aiheesta työyhteisössä ja pitää sitä tietoisuudessa, jotta talossa ollaan valmiita, kun päihhteistä joskus jälleen tulee akuutti ongelma. Ohjaajat ilmaisivat myös, että voisivat hyötyä koulutuksesta EPT:hen liittyen.

Koulutuksia, varsinkin erityisesti lastenkotityötä koskevia, on kuitenkin niukasti tarjolla, joten kehittämistyötä on tarpeen tehdä talon sisällä. Johtajan mukaan aihe on monimutkainen ja vaatii syvällistä käsittelyä.

Päällimmäisenä kehittämistarpeena johtaja näki päihteidenkäytön syihin puuttumisen. Haastatellut kertoivat nuorten syvien päihdeongelmien syynä yleensä olevan ahdistuksen lievittämisen ja hyvän olon hakemisen, kun keinoja ja tukea parempiin ratkaisuihin puuttuu. Johtaja näki tärkeänä, että lastenkodin aikuisilla on ymmärrys niistä taustalla vaikuttavista syvien syiden ketjuista, jotta he voivat näitä syitä tunnistaa ja yhdessä nuoren tai hänen vanhempien kanssa pohtia, mistä kohdin tuo ketju olisi mahdollista saada katkaistua. Kun osa ohjaajan ammattitaitoa on taustalla vaikuttavien syvien syiden tunnistaminen, hän pystyy sanoittamaan niitä myös asiakkaalle ja auttamaan niiden tunnistamisessa.

Johtajan mukaan EPT:n tekeminen kuuluu ehdottomasti lastensuojelutyöhön. Vastuu tästä on koko työyhteisöllä, samalla kun omaohjaajalla on aina parhain ymmärrys ja mahdollisuudet toimia omaan lapseensa liittyen. Varsinaisen päihdetiedon jakamisen ohjaajat näkivät olevan koulun vastuulla, ja heidän kokemuksensa oli, että kouluissa päihdevalistusta tehdään nykyään melko hyvin. Vanhakantaisesta kieltämisestä ja pelotteluun perustuvasta tiedonjakamisesta on luovuttu, ja nykyään kouluissa esimerkiksi hyödynnetään paljon kokemusasiantuntijoita. Tällä tavoin päihdevalistus on totuudenmukaista, realistista ja elävää, mikä tekee siitä kiinnostavaa ja asiat jäävät paremmin mieleen.

Koulujen päihdevalistuksessa huomioidaan ohjaajien tuntuman mukaan myös nuorten muuttunut päihdeympäristö. Samaan aikaan kun yhä suurempi osa nuorista on täysin raittiita, ohjaajilla oli myös kokemusperäistä tuntumaa toisessa ääripäässä piilevistä syvistä päihdeongelmista. Kannabiksen käytön yleistyminen nuorten keskuudessa, ja erityisesti uusien muuntohuumeiden käyttö, huolestutti ohjaajia.

5.2 Riskiehkäisy

5.2.1 Saatavuuden rajoittaminen ja rajoitustoimenpiteet

Lastenkoti pihapiireineen on päihteetöntä aluetta. Kukaan, ulkopuolinenkaan, ei saa oleskella alueella päihtyneenä tai tuoda päihdeaineita alueelle. Säännöt koskevat yhtä

lailla myös tupakkatuotteita. Tämän lisäksi lastensuojelulain (2007/417) 11 luvun määrittelemissä tilanteissa päihteiden saatavuuteen voidaan vaikuttaa rajoitustoimenpiteillä, kuten liikkumisvapauden ja yhteydenpidon rajoituksilla sekä tarkastuksilla ja tavaroiden haltuunotoilla. [Lastenkodin perehdytysaineisto.]

Johtaja arvioi päihteidenkäytön kontrolloinnin ja rajoitustoimenpiteiden tekemisen olevan ohjaajien vahvaa osaamista, ja siinä työyhteisö on vuosien aikana kehittynyt merkittävästi. Johtajan mukaan työyhteisön päihdetyön osaaminen on kehittynyt pitkälti saatujen kokemusten kautta. Haastatteluajankohtana sijoituksessa olevilla lapsilla ei ollut päihdeongelmia, mutta aiempina vuosina yksikössä on ollut vakavastikin addiktoituneita nuoria.

J: Vaikka tällä hetkellä se ei tässä yksikössä silleen ongelma ookaan, mutta silleen se ois myös sitä ennaltaehkäisevää, että sitten kun tulee taas päihdenuori. Meillähän on, otetaan seuloja ja kaikki sellaset on hyvin hanskassa. Et on pikanäytteet olemassa, jokainen osaa tehdä ja rajoitustoimenpiteet osaa tehdä ja näin pois päin. Et sellanen on meidän talossa vuosien saatossa on hyvin kehittynyt.

Käyttöepäilyn yhteydessä käytäntönä on ollut, että pikaseulojen avulla varmistetaan, onko nuori käyttänyt päihteitä vai ei. Ohjaajat kertoivat, että samassa yhteydessä usein myös tarkastetaan huone ja nuoren henkilökohtaiset tavarat sekä takavarikoidaan löytyneet päihteet. Päihteidenkäytön seuraamukset sovitaan aina lapsen tilanteen mukaan ja niihin vaikuttavat myös sijoituksen perusteet ja tavoitteet. Seurauksena voi olla esimerkiksi rajoitustoimenpiteitä, kuten liikkumisvapauden rajoittaminen, yhteydenpidon rajoittaminen tai puhelimen poisottaminen joksikin aikaa. Joissain tilanteissa sosiaalityöntekijän päätöksellä nuoren päihteidenkäyttöä on seurattu säännöllisten seulojen avulla.

5.2.2 Avun saatavuus päihdeongelmaan

Ohjaajat kokivat avun antamisen ja keskusteluyhteyden luomisen olevan haastavaa silloin, kun nuoren päihteidenkäyttö on edennyt ongelmaksi asti. He kertoivat esimerkin nuoresta, joka oli pyrkinyt salaamaan käyttöönsä. Ohjaajien mielestä yhteyden saaminen oli edellyttänyt ensin jonkinlaista "pohjakosketusta", jossa nuori oli itse törmännyt toimintansa ongelmallisuuteen.

T1: No aika monella on niil on heti defenssi päällä, et ei hänel oo mitään ongelmaa.

T4: Niin, se kieltäminen on vahva.

T1: Et kyl se niinku on aika hankalaa, ku se on niinku semmoses akuutissa vaiheessa. Se menokenkä ku vipattaa, ni silloin sen keskusteluyhteyden saaminen on vaikeeta. Mut sit siinä vaiheessa, ku on menty jo tarpeeks syvälle ja ryömittä siellä, ni sitte voidaan päästä niinku keskustelemaan siitä et mitäs täs ehkä kannattas tehdä. Ja hän, niinku nuori on siinä vaiheessa ehkä vastaanottavaisempikin.

Lasten ja nuorten päihteidenkäyttöön puuttuminen edellyttää sekä lastenkodin työntekijöiden kesken että sosiaalityöntekijän kanssa tehtävää yhteistyötä. Joissain tilanteissa on tarpeen myös hakea lapselle tai nuorelle ulkopuolinen hoitotaho. Syvästi päihderiippuvaisten nuorten hoidon kautta työyhteisössä on opittu tunnistamaan, milloin omat keinot kodinomaisessa ympäristössä eivät riitä, vaan nuori on ohjattava sopivampaan sijoituspaikkaan. Ratkaisuna on käytetty pysäytys- ja hoitojaksoa nuorten päihdehoitoyksikössä sekä sijoitusta koulukotiin.

T4: Niin, ehkä tässä on [...] menty me työyhteisönä eteenpäin. Et sitten ei katotakaan liian pitkälle myöskään. Et yritetään aikaisemmin ohjata sinne johonkin...

5.3 Yleinen ehkäisy

5.3.1 Käytöksen havainnointi ja päihdekäytön merkkien tunnistaminen

Lastenkodin työyhteisössä on tietoisesti kehitetty ohjaajien taitoa tunnistaa päihdekäytön merkkejä. Ohjaajat kertoivat, että koko työyhteisölle järjestettiin muutama vuosi sitten koulutus, jonka aiheena olivat käytön merkkien tunnistaminen ja päihteidenkäytön puheeksiotto sekä katsaus siihen, millaisia päihteitä nykyisin on liikkeellä. Koulutuksen lisäksi osaaminen on kehittynyt merkittävästi kokemuksen kautta. Haastatteluhetkellä yksikössä ei ollut päihdeongelmaisia lapsia, mutta menneisyydessä heitä on ollut, ja työyhteisössä on kertynyt osaamista ja kokemusta erilaisten ratkaisumallien käytöstä. Haastatellut kokivat oppineensa tunnistamaan nuorten päihteidenkäyttöä paremmin kuin ennen, ja jo ennen sijoituksen alkua pyritään kartoittamaan nuoren päihteidenkäyttöä ja mahdollisen ongelman laatua.

J: Kyllä. Ja meil on siis sillai niinku aikuiset kehittyneet. Että mehän nähään, vaikkei tule ihan päihtyneenä. Monta tilannetta on nyt täs vuosien varrella ollu, et sit on saattanutkin olla veressä jotain muuta. Mut et sillai meil on kyllä niinku havainnointikyky on lisääntynyt; on nähty monenlaista matkan varrella. Ni näytteet on siinä kohtaa tietenkin meidänkin turva siinä sitten,

emme ole turvatta. Ei tarvitse syyttää suotta epäillä, vaan sit mennään ottamaan näytteet.

Ohjaajat kertoivat myös, miten keskeistä ohjaajan työssä on lasten käyttäytymisen herkkä havainnointi. Lapset pyrkivät toistuvasti salaamaan asioitaan ja ongelmiaan. Lapsen käytöksessä tapahtuneen muutoksen havaitseminen on oleellisen tärkeää ohjaajan työssä. Päihteidenkäytön merkkien havaitseminen on siten yksi osa arjessa muutenkin jatkuvasti tehtävää havainnointia.

Kun ohjaajat ovat havainneet muutoksia lapsen käyttäytymisessä, ne on kirjattu ylös ja niitä on pohdittu yhdessä. Jos lapsen käyttäytymisestä on herännyt huoli, lapsen käyttäytymistä on havainnointi järjestelmällisesti ja asia on otettu puheeksi lapsen kanssa. Lapset eivät ole useinkaan puhuneet avoimesti ensimmäisellä yrityksellä. Silloin puheeksiotossa on kokeiltu eri lähestymistapoja ja eri ohjaajia, kunnes on löydetty oikea henkilö ja oikea tilanne, jonka myötä lapsi on alkanut avautumaan.

T4: Aika useestihan se tulee jonkun kiukuttelun tai muun sellasen normista poikkeavan käytöksen kautta, mistä se huomataan et nyt on jotain mielenpäällä. Mutta sitten se, että miten se aina saadaankaan sieltä sitten esille, niin se voi vaatia vähän aikaa. Kehotetaan, jokainen vuorollaan, ja vaihtelevastihan se sitten, riippuen tietenkin vielä siitä aiheesta. Haasteita voi olla sitten vielä aika isoakin.

Ohjaajienkaan ei ole aina helppoa ottaa esiin vaikeita aiheita ja haastaa lapsia keskustelemaan niistä, vaan he voivat lasten tavoin pyrkiä välttämään niiden esille nostamisen. Tällöin heillä voi olla toisinaan kiusaus välttää vaikeita aiheita ja pitää keskustelu helpolla ja mukavalla tasolla. Ohjaajan ammattitaitoa onkin sen punnitseminen, missä tilanteessa on perusteltua pitää keskustelu mukavuusalueella ja välttää vaikeiden asioiden esille nostaminen, ja milloin taas siihen täytyy tarttua.

Vaikka työyhteisö kokeekin kehittyneensä päihteidenkäytön havainnoinnissa, käyttöä ei ole aina välttämättä onnistuttu huomaamaan tai tunnistamaan. Tämä herätti ohjaajissa epävarmuutta, ja se koettiin myös yhdeksi työhön liittyväksi haasteeksi. Ohjaajat kokivat, että erityisesti huumeiden käytön havaitseminen on ollut vaikeaa, koska markkinoille on tullut koko ajan uusia ja eri tavoin vaikuttavia huumeita. Heidän mielestään on ollut vaikeaa pysyä kärryllä siitä, mitä aineita nuorten keskuudessa liikkuu. Käytön havaitsemiseen liittyvä epävarmuus on myös häirinnyt lastenkotiyhteisön luottamuksellista ilmapiiriä, ja se on haitannut toimintaa laajemminkin. Näissä tilanteissa ohjaajien on täytynyt harkita, onko heillä ollut syytä hakea epäilylle varmistus pikaseulojen avulla, vai johtuisiko käytös jostain muusta syystä.

T1: Et siinä voi tulla sellasia vääriäkin tulkintoja. Se siinä niinku on vaikeeta. Ku jotkut nuoret osaa olla niin näkymättömiä siin tilanteessa. Et ei ne, se täytyy todella tarkkaan niinku kattoa et onks täs syytä epäillä vai.

T4: Se jos ei aamulla esimerkiksi pääse ylös sängystä. Ei herää herätyskelonsoittoon vaik se soi siinä korvan juuressa tosi kauan, ja ni ne oli aina semmosia tosi hankalia, et mitä tää oikein on lopulta. Onks se jotain masentuneisuutta, tai jotain semmosta.

Ohjaajat korostivat, että havainnoinnin normaali- tai tavoitetila on luottamuksellinen ilmapiiri, jossa ohjaajilla on jatkuva keskusteluyhteys lapsiin, eikä heitä tarvitse epäillä mistään. Silloin voidaan nojata lasten omaan kertomaan, ohjaajien välittömiin havaintoihin sekä huoltajien ja koulun kertomuksiin siitä, mitä lapset tekevät ja ovat tehneet yksikön ulkopuolella.

5.3.2 Päihteettömyyden mallit

Haastatteluissa tuli esille, että lastenkodin arki on ohjaajien työväline, jolla lapsille halutaan antaa malleja päihteettömästä elämästä. Mallin antaminen liittyy päihteettömiin juhliin ja yhteisöllisyyden kokemuksiin päihteettömässä toiminnassa, sekä esikuvan tarjoamiseen turvallisesta aikuisuudesta, johon päihteidenkäyttö ei vaikuta. Lastenkodin arjen luonteeseen kuuluu, että yhteinen tekeminen on vapaamuotoista ja tilanteesta nousevaa. Aiemmin monen vuoden ajan lastenkodilla oli säännöllinen liikuntahetki siihen käyttöön varatussa liikuntasalissa.

T4: Meil oli siis aikasemmin säännönmukaisesti se että oli kerran viikossa tällöinen tekeminen, se oli tavallaan semmoseen yhteisöllisyyteen panostamista, ja että opitaan just tulemaan toimeen kaikkien kanssa, meil oli varattuna liikuntatila, missä siis pelattiin sählyä, koripalloa, jalkapalloa, mitä nyt milloinkin...se oli ihan siis vuosia. Tästä nyt sitten varmaan joku kolmisen vuotta et ei oo ollu enää sitä.

Yhteisessä liikunnassa koettiin olevan hyvä tunnelma, mutta aina mukana oli myös joku, joka ei olisi halunnut osallistua. Tästä yhteisestä viikoittaisesta liikunnasta luovuttiin muutama vuosi sitten, koska silloin talossa oli pääsääntöisesti täysi-ikäisyyttä lähestyviä tyttöjä, joiden motivointi yhteiseen liikuntaan oli haastavaa ja ohjaajat kokivat, että yhteinen tekeminen alkaakin kääntymään itseään vastaan. Ohjaajat kertoivat, että säännöllisen yhteisen liikuntahetken toteuttaminen ei ole nykyisin mahdollista, koska lapsilla on paljon harrastuksia ja yhteisen ajan löytäminen on vaikeaa. Nykyisin yhteiselle tekemiselle pyritään löytämään sopivia kohtia arjen keskellä.

T4: [...] Mut nyt on enemmän sit tommosii et toteutetaan sit aina miten pysyy, et täs on nyt varmaan nää kun on näit säännöllisiä harrastuksia joillain, ni sitte vähän sitä arkee, tuo siihen semmosia, haastavuutta että mistä löytys semmonen hetki että sinne kaikki voi lähtee yhtä aikaa. Ja kotilomat pyörii sitte kuitenkin aina viikonloput, sitten ei oo kaikki läsnä kuitenkaan tässä.

Ohjaajat kertoivat, että usein lastenkodin lapset reagoivat aluksi vastustamalla yhteisiä hetkiä, retkiä ja lomaohjelmia. Toteutusten aikana lasten mielet kuitenkin muuttuivat positiivisempaan suuntaan ja he osoittivat nauttivansa yhteisistä hetkistä. Jälkeenpäin lapset muistelevat jopa lämmöllä toteutuneita yhteishetkiä.

T1: No se tulee myöhemmin sit se positiivinen palaute, mutta siinä hetkessä se negatio on...

T2: Sitä aletaan muistella jossain kohti, et se onki kääntynyt että olipas se kivaa.

Loma-aikoina on ollut enemmän suunniteltua ohjelmaa ja pidempiä reissuja. Ohjaajat mainitsivat esimerkkeinä syyslomalla toteutetun mökkireissun ja aiemmin tehdyn lomatamatkan Italiaan. Heillä oli suunnitteilla hiihtoloman ajaksi laskettelureissu.

Ohjaajat kokivat lastenkodin seinien ulkopuolella toteutettujen yhteisten retkien ja yhdessä toimimisen olevan tärkeän yhteisöllisyyden rakentumisen ainesosan. Niiden kautta lapsia halutaan opettaa hyväksymään erilaisuutta ja näkemään sekä itsestään että toisistaan uudenlaisia puolia.

T2: Ainakin niitä just että tehtäis yhdessä juttuja ja näkis toisen toimimassa erilaisissa ympäristöissä, ettei vain tässä lastenkodin sisällä vaan mennään johonkin muuallekin, ja yleensä ne on kuitenkin ihan hyvin – eilen oltiin nimittäin ni meni hyvin meillä toi tekeminen porukalla että ei ollu mitään kärhämöintiä kenelläkään. Että sillä tavalla tukea ainakin, että yhdessä tekemällä niitä asioita, oli se sit mitä tahansa.

Arjen rutiineista poikkeaminen voi olla joskus lapsille myös stressaavaa ja saada aikaan häiriökäyttäytymistä, jolloin negatiivinen käytös siirtyy myös usein lapsesta toiseen. Tällainen tilanne oli ollut esimerkiksi joulujuhlassa, jolloin yhteisen ravintolaruokailun jälkeen oli juhlittu joulua lastenkodissa ja odotettu joulupukkia saapuvaksi. Haastattelussa ohjaajat kuvasivat tunnelman muuttuneen suorastaan kaoottiseksi ja pohtivat syitä lasten käyttäytymiselle. Tilanteen outous ja ennakoimattomuus sekä ravintolassa ruokailuun liittyvä uusi ja pelottava sosiaalinen tilanne purkautui häiriökäyttäytymisenä ja sai aikaan ryhmäilmiön, jossa negatiivisuus lisääntyi.

T1: Ei ne osannu suhtautua siihen ollenkaan. Et se meni törkeeks käytökseks.

T4: Sellanen jännitys, ku ei tiedä mitä tuleman pitää ja sit joku joulupukki, joku vieras tulossa.

Ohjaajat ajattelivat lasten aiempien traumakokemusten ja sosiaalisen taidottomuuden vaikuttaneen lasten huonoon käyttäytymiseen. Tämä esimerkki joulujuhlasta tuo esille yhtäältä sen, että työ lastenkodissa on täynnä yllätyksellisesti muuttuvia tilanteita, jotka haastavat työntekijöitä suhtautumaan uudella tavalla, sekä toisaalta sen, kuinka tärkeää on, että arki lastenkodissa pysyy riittävän samanlaisena ja ennakoitavana. Huostaanotetuilla lapsilla on usein taustalla kokemuksia vanhempien päihteidenkäytöstä tai muuten turvattomasta ja hallitsemattomasta elämästä. Näitä malleja ohjaajat pyrkivät arjessa murtamaan.

J: Kun se kuitenkin, jos mietitään sitä, et kun on varhaislapsuudessa sen mallin saanut, niin se mallihan juurtuu. Tahtomattaan se juurtuu. Ja hankala hetkenä, jos ei ole niitä muita taitoja ihmisellä olemassa, niin sittenhän sä otat sen vanhan tutun, turvallisen mallin käyttöön sitten. Ja sitähan me yritetään tässä sitten matkan varrella murtaa, ja antaa niitä toisenlaisia työkaluja ja välineitä näille muksuille.

Ohjaajat kokivat myös olevansa itse lapsille malleja turvallisesta aikuisesta, jonka käyttäytymiseen ja ennakoitavuuteen eivät päihteet vaikuta. Tämä edellyttää, että aikuiset pysyvät turvallisina myös niissä tilanteissa, joissa lapsen vanhempien päihteidenkäyttö tulee puheeksi tai aikuisen itse täytyy jostain syystä ottaa se puheeksi lapsen kanssa. Lapset reagoivat hyvin yksilöllisesti vanhempien päihteidenkäytöstä puhumiseen. Siinä missä yksi lapsi saattaa järjestelmällisesti kieltää vanhempien lainkaan käyttävän päihteitä, toinen haluaakin juuri kertoa kokemuksistaan ja kolmas voi mennä asiasta puhuttaessa aivan lukkoon ja vetäytyä vuorovaikutuksesta. Ohjaajat kokivat, että tämä aihe vaatii erityistä sensitiivisyyttä siksi, ettei yhteistyö vanhempien kanssa vaarannu, vaikka lapsi kertoisi keskustelusta vanhemmilleen.

T1: No, silleen hienovaraisesti. Koska kyl vuosien saatossa on käyny sil tavalla, et jos on liian suoraan mennä kysymään ja tuleekin vihainen vanhempi lankoja pitkin, et mitä sä oikeen syyttelet. Niin siin kannattaa sellaista pientä hienosäätöä käyttää kyl. Muuten voi mennä sukset ristiin ja pahasti.

Ohjaajat kuvailivat haastattelussa lapsen monenlaisia ajatuksia ja pelkoja liittyen vanhempien päihteiden käytön puheeksi ottamiseen. Lapsi voi pelätä, että vanhemmat pahastuvat, jos saavat kuulla, että lapsi on puhunut heidän asioistaan. Sen lisäksi lapsi saattaa ajatella, että jos hän kertoo asiasta rehellisesti, hän ei pääse sijoituksesta enää

kotiin tai perheelle seuraa siitä vaikeuksia. Lapselle voi olla myös vahingollista, jos hän kokee, että lastenkodin ohjaaja arvostelee hänen vanhempiaan. Vanhempien päihteidenkäyttö on voinut olla lapselle traumatisoivaa ja aiheen esille ottaminen on siksi ollut pelottavaa. Lastenkodin aikuiset haluavat antaa lapselle mallin ja kokemuksen siitä, että vanhempien päihteidenkäytöstä on lupa puhua ja se on turvallista.

J: Sillai et semmosta rohkeutta, sitä toivoisin, et se ois sitä hyvää päihdekasvatusta. Mutta myös sitten näitten pienten kohdalla niin, jotka on nähny vuosikaudet sitä äidin ja isän, ni heillä on ihan uskomattomia kommentteja sitten siihen päihteisiin liittyen, että rohkeutta myös siihen keskusteluun mä toivoisin. Että ikätasosesti, et kyl pienenki jonku 10-vuotiaan kaa voi niinku jutella siit asiasta ihan et miltä se on tuntunu ja se on näkyny siellä kotona. Tällaisia niinku, ja ne on meidän aikuisten vastuulla olevia asioita, se puheeksottaminen.

Lastenkodin alueella vallitsee jo lainkin velvoittamana ehdoton päihteettömyys. Tämän johdosta kohtuukäytön mallia ei voida antaa lapsille suoraan näyttämällä, niin kuin vanhemmat kodeissa usein tekevät. Kohtuukäytön malli lastenkodissa tulee yhtäältä siitä, että aikuisten tapa puhua päihteistä on aito ja rehellinen sekä täysin vapaata päihteiden ihannoinnista ja toisaalta siitä, että kysyttäessä aikuiset ovat valmiita keskustelemaan lasten kanssa myös omasta tavastaan käyttää päihteitä. Kukaan ohjaajista ei yritä käydä lapsilta salaa tupakalla, ja oman päihteiden käytön tulee olla kohtuullista myös käytännössä, ei vain puheissa.

Joskus yhteisten lomamatkojen yhteydessä työntekijät ovat asiaa harkittuaan sopineet, että matkan aikana voi aikuinen juoda lasillisen viiniä ruuan kanssa lasten nähden. Tällä on haluttu näyttää lapsille, että aikuinen pystyy käyttämään alkoholia kohtuullisesti eikä sitä tarvitse pelätä.

J: [...] Mutta kyl me sitten, kun sitä yhteisesti sitä mietittiin ja pohdittiin, niin tollasessa tilanteessa se pieni, se tekee hyvää lapsen nähä, että se aikuinen ei muutu miksikään siitä muutamasta suullisesta. Et sillai se tervehdytti tietyllä tapaa, ja teki avoimemmaksi sitä sillä hetkellä. Siitä on useita vuosia, tai muutamia vuosia aikaa.

Tällaisissa tilanteissa on kuitenkin aina harkittu tarkkaan, minkälaisia ja -ikäisiä lapsia tai nuoria on matkalla mukana, ja mitä lisäarvoa viinilasillisella voitaisiin saada. Johtaja korostikin sitä, ettei tällainen tulisi missään tapauksessa kyseeseen silloin, jos mukana on lapsia, joilla on traumaattisia kokemuksia päihteistä. Sellaisella lapsella läheisen aikuisen alkoholinkäytön näkeminen voisi laukaista oireilukäytöstä, joka ei olisi ravintolaympäristössä hallittavissa.

Lasten traumaattiset päihdekokemukset voivat tulla esiin yllättävissäkin arjen tilanteissa, jotka lapsen mielessä kytkeytyvät päihdekäyttöön. Jo pelkkä mallin antaminen tilanteen toteuttamisesta päihteettömästi voi rauhoittaa lapsen mieltä, mutta kun ohjaaja tunnistaa lapsen tunnekuohun ja ymmärtää sen syyt, se voi tarjota tilaisuuden trauman käsittelyyn ja purkamiseen. Johtaja peräänkuulutti ohjaajilta rohkeutta ja sinnikkyyttä käsitellä näitä vaikeita hetkiä:

J: Pelko on, on kyllä. Ja se näkyy. Ja tota, tulee yks semmonen keskustelu mieleen, lähti saunan lämmityksestä (naurua) ja mä tiesin, että siinä yhteydessä on sitten päihteitä käytetty ja näin poispäin. Kylhän se näky kropassa se pelko, ja ja tota puheissa, ja siinä et halutaan mahdollisimman nopeesti tästä aiheesta nyt eroon. Mut pitäis sitä sinnikkyyttä olla ja vaan jatkaa. Sit se on jännä ku näkee sen, että sitten ruvetaankin niinku puhumaan.

5.3.3 Tieto päihteidenkäytön riskeistä

Haastattelutilanteessa ohjaajat katsoivat, ettei nuorten päihdetietouden lisääminen ollut juuri silloin kovin ajankohtaista lastenkodissa. Tietoa päihteistä ja päihteidenkäyttöön liittyvistä riskeistä lapsille ja nuorille voidaan antaa muun muassa keskustelujen ja päihdepelin kautta. Keskusteluja nuoren kanssa käyvät pääsääntöisesti omaohjaajat, mutta kuten johtaja haastattelussa kertoi, nuoret ovat myös itse aloitteellisia ja aloittavat keskusteluja omista tarpeistaan käsin.

J: Kaikkien meidän aikuisten. Et kyl se vaan näin on. Ja enemmän tietenkä sitten lapsen omaohjaaja, koska koen näin että omaohjaajalla kuitenkin tietyllä tapaa on kaikista voimakkain side siihen omaan nuoreen, niin tota kyl se sitä kautta tulee. Kyl ne nuoret sitten, keneltä he haluaa mielipiteitä, niin aloittavat aika jännästi sitten niitä keskusteluja kyseisen aikuisen kanssa.

Johtajan haastattelussa korostui herkkyyys lapsen iälle ja kypsyysasteelle. Koska lastenkodissa voi olla hyvin nuoriakin lapsia, kaikki eivät vielä ole valmiita puhumaan päihdeasioista varsinkaan siitä näkökulmasta, että he itse saattaisivat joskus olla tekemisissä päihteiden kanssa. Johtaja ilmaisi huolensa siitä, että päihdeasioiden puheeksi ottaminen liian varhain voi olla myös provokatiivista. Hän pitikin parempana puhua aiheesta vasta sitä mukaa, kun ohjaajat tunnistavat aiheen tulevan tavalla tai toisella ajankohtaiseksi lapsen elämässä tai kun lapsi itse avaa siitä keskustelun.

Esimerkiksi lasten käyttämät huolimattomat heitot kuten "alkkis" tai "nisti" tarjoavat tilaisuuden avata keskustelun siitä, mitä lapset päihteistä ymmärtävät. Lapset ovat kyselleet myös ohjaajien omasta päihteidenkäytöstä. Lapset saattavat itsestään selvästi olettaa

ohjaajien virkistysreissun merkitsevän ryyppäämistä. Koulun päihdevalistustunnit tarjoavat hyvän tilaisuuden ottaa asia puheeksi myös kotona. Toisaalta johtaja kaipasi myös ohjaajilta herkkyyttä oikeiden hetkien tunnistamiseen. Hän toivoi rohkeutta sekä sinnikkyyttä puhua aiheesta silloin, kun lapsi sitä tarvitsee.

Lastenkodin arjessa päihteistä keskustellaan yleensä kahden kesken lapsen kanssa, vaikka vuosien aikana on ollut myös tilanteita, jolloin päihteistä on puhuttu yhdessä, esimerkiksi kaikkien kanssa lastenkokouksessa. Ryhmässä lasten voi olla vaikeampi keskustella päihdeaiheesta tosissaan, ja koko asia saatetaan lyödä leikiksi. Toisaalta ohjaajat kertoivat myös, että kun aihe on ollut tarpeellinen ja ajankohtainen, niin ryhmäkeskustelutkin käsittelytapana ovat olleet hyvin toimivia.

Kynnys keskustella päihteistä ja päihdekäyttäytymisestä on madaltunut, kun lapset ovat itse ottaneet asian puheeksi. Puheeksi ottamiseen on vaikuttanut aiheen ajankohtaisuus, kun esimerkiksi joku lapsista on tullut päihtyneenä taloon ja tilanne on aiheuttanut hämmennystä toisille. Pääsääntöisesti aikuinen ottaa päihdeaiheen puheeksi kahden kesken. Näin on toimittu sen vuoksi, että sama keskustelu on voinut olla yhdelle tärkeää ja tarpeellista, kun se toiselle on voinut olla hänen kokemushistoriastaan käsin haavoittavaa.

J: [...] Nää tulee niin erilaisista perheistä nää meiän lapset, ni mä oon aika tarkka siitä että mitä minä aikuisena otan puheeks tuolla, et jos siinä on useempi muksu paikalla, niin joku tämmönen päihteisiin liittyvä keskustelu voi toista satuttaa ja haavottaa. Siis sillä tavalla. Että sen takia mä pitäisin tätä päihdekeskustelua hyvin tarkkarajaisena siinä mielessä, että kahdenkeskisissä keskusteluissa loistava aihe, ja siitä pitää puhua avoimesti.

Ohjaajat kertoivat hyödyntäneensä tilannetta, jossa nuori oli saapunut päihtyneenä taloon ja oli ollut aamulla pahoinvoiva. He olivat pyytäneet nuorta havainnoimaan omaa vointiaan ja pohtimaan päihteiden käytön jälkivaikutusta. Krapulaan liittyvät häpeän ja katumuksen tunteet tarjosivat kokemuseräisen lähtökohdan keskustelulle päihteiden haitoista. Ohjaajat kokevatkin lastenkotityön luonteen ylipäättään tukevan enemmän vastaamista arjessa vastaan tuleviin tilanteisiin kuin ennalta suunniteltua "valistamista". Keskusteluja voidaan ja tulee käydä myös silloin, kun käsillä ei ole akuuttia päihdeongelmaa. Niin ohjaajat kuin johtajakin näkivät hyvänä sen, että tarve puhumiseen ja keskustelun avaukseen nousee mieluummin lapsilta itseltään kuin aikuisten taholta.

5.3.4 Päihdekielteinen ympäristö

Lastenkotiympäristön päihhteettömyys antaa lapsille viestin siitä, ettei päihhteiden käyttö ole suotavaa. Ohjaajat kertoivat lasten seuraavan arjen tilanteissa, kuinka aikuiset suhtautuvat sekä päihhteisiin että päihhteiden käyttöön omassa elämässään. Lapset kiinnittävät erityisesti huomiota siihen, miten aikuiset tunnetasolla suhtautuvat ajatukseen siitä, että lapsi käyttää päihhteitä.

Haastatteluissa nousi toistuvasti esiin huoli siitä, että lapsille tarjotaan ja kaupitellaan tänä päivänä enemmän ja monentyyppisempiä päihhteitä kuin ennen. Siksikään päihdeaihetta ei voi vältellä, vaan lapsilla täytyy olla valmiuksia ottaa oma, etukäteen mietitty kanta asiaan.

Riskiehkäisyn yhteydessä puhuttiin siitä, että lapsen kanssa otetaan päihhteet puheeksi, jos aikuiset havaitsevat tai saavat muutoin tietää jotain, mikä viittaa päihhteidenkäyttöön. Päihhteet voivat nousta puheenaiheeksi raittiinkin nuoren kanssa, jos saadaan tietää, että kaveripiirissä on liikkunut päihhteitä. Tällöin lasta itseään kannustetaan pysymään päihhteettömänä ja puhutaan siitä, mitä ajatuksia kavereiden päihhteidenkäytöstä lapselle herää. Tärkeää on myös, ettei lapsi koe aikuisen arvostelevan hänen kaveriaan, koska se voi vaikeuttaa keskusteluyhteyden säilymistä.

Kavereiden päihhteidenkäytöstä puhuminen on ohjaajien mukaan lapsille selvästi helpompaa kuin perheenjäsenten kohdalla, koska siihen ei liity samanlaista häpeää. Kaverit itse kertovat käytöstään avoimesti myös sosiaalisessa mediassa, ja lapset saattavat näyttää aiheeseen liittyviä viestejä ja kuvia ohjaajillekin. Päihhteidenkäyttöä ihannoivaan puheeseen aikuiset vastaavat purkamalla ihannointia ja kyseenalaistamalla.

Lastenkodilla ei ole mitään virallista, yhdessä sovittua tavoitetilaa aikuistuvien lasten päihdesuhteelle, mutta ohjaajilla ja johtajilla oli selvästi yhtenevä näkemys siitä, ettei tavoitteena ole "raivoraittius" vaan terve suhde päihhteisiin. Ohjaajien tavoitteena on herättää lapset ajattelemaan itse, sen sijaan että omaksuvat valmiita asenteita tai mielipiteitä. Ohjaajat toivoivat, että lastenkodissa asuvat lapset osaisivat aikuistuttuaan käyttää päihhteitä viisaasti ja kohtuudella, niin etteivät päihhteet haittaisi arkea. Mielihyvää ja hauskanpitoa pitäisi myös osata saada muualtakin kuin päihhteistä. Tärkeintä on, että nuorella itsellään on kyky hallita asia.

J: No, terve suhde päihhteisiin on sellanen, et päihhteet ei vie arkee. Vaan että nuori ite tietää sen, että milloin voi ottaa ja ettei se ottaminen mene

sitten aivan överiksi ja joudutaan tuolt ettimään katuojista. Ja herättele-
mään aamulla sammunutta jälkihuoltonuorta tuolta kämpiltä. Myös sellaista
ollaan nähty, mut että silloin se ei oo enää niinku tervettä. Et ehkä se on se,
et silloin ne päihtee vie sitä nuorta.

5.4 Sosiaalinen vahvistaminen

5.4.1 Turvallinen kotiympäristö

Ohjaajat kokivat toimivansa lastenkodin lasten kanssa pääasiassa samoin kuin kotona omien lastensa kanssa. Lapsille asetetaan selvät rajat esimerkiksi kotiintulo- ja nukku-
maanmenoajoissa. Lastenkodin lapsilla tarpeet ovat kuitenkin erilaisia, koska heillä on monenlaisia ongelmia taustallaan. Siksi ohjaajat kokivat sallivansa lapsille välillä enem-
män kapinointia ja huonoa käytöstä, kuin mitä he sallisivat kotona. Kaikesta ei ole järke-
vää provosoitua. Toisaalta he tiedostivat vaaran, että lapset voivat saada haitallisen sig-
naalin, että huono käytös onkin hyväksyttävää.

Ohjaajien työssä ilmenee jännite sen välillä, että työssä tunnistetaan lasten erityisyys, mutta sen ei kuitenkaan haluta "vaikuttavan omaan suhtautumiseen". Lasten erityisyys ilmenee poikkeavana käyttäytymisenä ja runsaana tuen tarpeena. Ohjaajilta vaaditaan tavallista enemmän ennakkointia ja tilanteiden sanoittamista. Lasten kohtaamiseen ja oh-
jaajan toimintaan ei saa vaikuttaa lasten erityisyys, vaan lapset kohdataan aina yksilöinä arvostaen heitä. Lasten traumat tai kohonnut päihderiski ei saa vaikuttaa ohjaajien lä-
hestymistapaan. Ohjaajat kokivat, että kun lapset tuntee hyvin, heidän käyttäytymisensä on lopulta varsin ennakoitavaa. Tieto lasten taustoista on äärimmäisen arvokasta ja aut-
taa ymmärtämään lasta. Taustatietämyksen lisäksi lapsista halutaan kuitenkin muodos-
taa itsenäinen näkemys muun muassa lapsen toiminnan ja luonteen kautta. Lapsen tulee saada tilaa näyttää itse, millainen hän on, eikä niin, että lapsi määritellään etukäteen pelkästään taustatietojen perusteella. Taustatietoja ei aina ole käytettävissä juuri lain-
kaan, vaan tietoa lapsen tarpeista kertyy vasta sijoituksen aikana.

Aikuisten ja lapsen vuorovaikutuksen laatuun vaikuttaa monta tekijää, joista yksi on si-
joituksen kesto. Haastatteluissa tuli esille, että sijoitusten kestoajat ovat viime vuosina lyhentyneet merkittävästi ja usein tavoitteena on, että kohtuullisen lyhyen sijoitusjakson jälkeen lapsi voisi palata kotiin. Johtaja kertoi, että tällä hetkellä tavoitteet sijoitukselle kirjataan siten, että niihin on mahdollista päästä lyhyen sijoituksen aikana ja sen jälkeen

lapsi voidaan kotiuttaa. Lyhyt sijoitus ei kuitenkaan mahdollista pitkän ajan kuluessa syn-
tyneiden ongelmien korjaamista, ja valitettavan usein tulee esille, etteivät ongelmat ko-
deissa olekaan poistuneet ja lopulta lapsi joudutaan sijoittamaan uudelleen.

J: Valitettavasti tämmösissä lyhyissä sijoituksissa hyvin usein [...] tulee se, että nuori joutuu kokemaan monta sijoituspaikkaa, monta hylkäämistä, monta niinku aikuisen kohtaamista ja näin. Ja sitten herää tää perusongelma, luottamattomuus. "En luota enää yhteenkään aikuiseen, koska ei noi osannu viimekään kerralla auttaa, ei mua osaa kukaan auttaa, eikä meitä osaa kukaan auttaa." Sitten tavallaan käperrytään niihin omiin tunteisiin ja näin pois päin. [...] Ja he kokeilee, kokeilee ja testaa, et jaksaks noi mua. Joskus siirto on ihan paikallaan. Mut vain joskus. [...] Sillon siirto on paikallaan, kun sillä saavutetaan jotain uutta ja päästään lähemmäks tavoitteita.

Lastenkotiin sijoitettujen lasten voi olla vaikea luottaa aikuisiin, ja he usein kokeilevat rajustikin, missä tämän paikan ja näiden aikuisten rajat menevät. Tämä edellyttää ohjaajilta vahvaa ammattitaitoa ja kykyä lukea lapsen käyttäytymistä sekä jämäkkyyttä pitää asetetut rajat. Ohjaajan pitää tavallaan kyetä muodostamaan mielessään lapsen käyttäytymisen ja lapsesta olevien esitetietojen pohjalta analyysi, millä tavalla lasta kannattaa lähestyä vaikeiden asioiden käsittelyssä.

J: [...] Riippuen siitä, mistä on kyse, mitä mä tiedän, miten mä pystyn sitä lähestymään, ja kaikesta. Ja millanen se persoona on, et meneekö enempi lukkoon jos mä yritän puskee päälle, vai mitä siinä niinku tapahtuu. Joskus avautuminen tapahtuu ihan sillä pelkällä läsnäololla. Tavoitteellisella läsnäololla, ja sitten saattaakin olla että pääsee paljon nopeemmin niinku hyviin tuloksiin. [...] [Tilanteenluku-] kykyähän meiltä aikuisilta täällä tarvitaan.

Toinen tärkeä vuorovaikutukseen vaikuttava tekijä on aikuisten kyky asettua aidosti läsnäolevaan vuorovaikutukseen lasten kanssa. Haastattelussa ohjaajat kuvasivat tätä siten, että vaikka he tekevät työtä ammattilaisina, he eivät voi piiloutua ammattiroolin taakse ja jäädä lapsille etäisiksi. Jokainen ohjaaja tekee työtään oman persoonansa kautta, samalla pitäen kiinni yhdessä sovituista säännöistä ja toimintatavoista. Vuorossa olevat ohjaajat tekevät itsenäisiä päätöksiä siitä, miten ja milloin puuttuvat lasten käyttäytymiseen, mutta samoja periaatteita noudattaen. Ohjaajat kertoivat, että suhteen luomisen kannalta on tärkeää, että aikuinen on valmis loputtomasti argumentoimaan sääntöjä, käytäntöjä sekä omaa toimintaansa, minkä lisäksi aikuisen täytyy pystyä pyytämään lapselta anteeksi, jos tilanne sitä vaatii.

T3: Mä oon eilen viimeks pyytäny. Keittiössä siis, tota, mä olin selkä lapsiin päin ja samalla lapsi toisti koko ajan jotain, ja mä olin selkä häneen päin ja se tulikin toisen tytön suusta, ja mä toruin sitä toista. "Mitä, en mä oo mitään sanonu! Se oli toi noin!" Ni kyl mä sit hyvin nöyrästi, et hei anteeks.

Kyl se mun mielestä kuuluu sekä kotona, että täällä että kaikkialla. Et jos teet väärin, niin sit kyllä pyydetään anteeks.

Lastenkodin arjessa on tärkeää, että omaohjaajat käyvät säännöllisesti keskusteluja lasten ja nuorten kanssa, mutta keskusteluajat sovitaan yleensä epämuodollisesti ja sopivia tilaisuuksia hyödyntäen. Haastatteluissa tuli esille, että yhteiset automatkat ovat usein otollisia kohtia lapsen kanssa keskustelemiseen. Johonkin lapseen saa yhteyden vain, jos hän on voinut ennalta valmistautua, ja toisen kanssa taas on tartuttava hetkeen. Ohjaajan ammattitaitoa onkin tunnistaa, miten kunkin lapsen kanssa on hedelmällisintä toimia.

J: Jotkut omaohjaajat käyttää sitä, et jos on joku pakeneva, välttelevä nuori, niin tota, käyttää että "jutellaan sunnuntaina", tai niin tällasia näin. Et lähettään nyt vaikka tiettyinä päivinä yhdessä johonkin ja sit siin samalla.

Ohjaajat kertoivat saaneensa koulusta ja lasten harrastuksista viestejä siitä, että lapset toimivat hyvin kouluympäristössä ja harrastuksissa, eikä suurempia käyttäytymisongelmia ole esiintynyt. Lapsilta käyttäytymisen säätely koulussa ja harrastuksissa vaatii heiltä paljon pinnistelyä ja se purkautuu herkästi myöhemmin lastenkodissa ja näyttäytyy heidän häiriökäyttäytymisenään. Ohjaajat kokivat lasten testaavan heidän rajojensa pitävyyttä ja ohjaajat ilmaisivat lasten negatiivisten tunteiden vastaanottamisen olevan heille välillä myös raskasta, vaikka he osaavatkin suhtautua siihen ammatillisesti. Sen vuoksi työntekijöiden oma jaksaminen ja hyvinvointi on avainasemassa, ja johtaja kertoikin sen olevan ensisijaisen tärkeän asian, johon halutaan heillä panostaa.

Arjen rytmit, rutiinit ja rakenteet vaikuttavat lastenkodin ilmapiiriin ja ovat turvallisen kotiympäristön rakennusaineita. Arjen toiminnoissa ja kohtaamisissa ohjaajat kertoivat pysyvänsä antamaan lapsille positiivista palautetta, opettamaan taitoja ja tukemaan itsetunnon kehitystä. Lapsille opetetaan, että vaikeistakin tilanteista voidaan selvitä. Heitä tuetaan kasvussaan ja herätellään näkemään elämässään tulevaisuuden toivoa.

J: [...] Tota, mun mielestä ensisijainen tuki, tai se turva mikä niinku, niin rutiini, rutiinit. Se perusarki kuntoon. Turvalliset aikuissuhteet. Siitä lähtee niinku se ensisijaisuus, tai siis se, että mistä se lähtee niinku se paketti. Ja se mitä jäljelle jää sitten siitä oirehdistinnasta, sitten ruvetaan sitä joko terapialla tai muulla tavoin sitten korjaamaan. Mut että tota, monesti sitten tota näillä arkirutiineilla ja tällasella tasasuudella saavutetaan jo paljon. Ja riippuen siitä kuinka kauan sitä epävakautta on kestänyt, niin se aikajana, että kauanko sitten kestää se tasottumisvaihe.

Arki rytmittyy lastenkodissa ruokailujen, levon, koulutyön sekä kodinaskareiden kautta. Nukkumaanmenotilanteissa tunnelma vaihtelee rauhattoman ja rauhallisen välillä. Kuitenkin ohjaajat kokivat, että pääsääntöisesti kymmeneltä, jolloin kaikkien lasten on aika olla huoneissaan, on taloon laskeutunut rauha. Lasten nukkumaanmenon yhteydessä korostuu hoiva ja huolenpito, mikä pienempien lasten kohdalla tarkoittaa iltasadun lukemista, jalkojen rasvaamista ja peittelyä, kun taas isommille lapsille se on pientä keskustelua siitä, mihin aikaan lapsi herää ja varmistaako aikuinen herätystä, sekä hyvän yön toivotuksia.

Yörauhaa pohditaan myös silloin, kun ilta-aikaan tulee eteen jokin selvittelyä kaipaava tilanne. Yleensä ohjaajat pyrkivät selvittämään esiin nousseet tilanteet saman työvuoron aikana, mutta yötä vasten ei pidetä hyvänä lähteä selvittelemään asioita, joista voi nousta voimakkaita tunnekuohuja.

T4: Kylhän siin on sellasii tilanteita, että ei esimerkiks jotain yötä vasten kauheen isoja asioita lähettäs purkamaan. Ja silleen että se jää sitte siihen se tunnemylläkkä mikä siitä kenties tulee, ni se on vähän kurja fiilis sitte yökön yrittää siellä rauhotella, voi mennä pitkä aikakin ennenku siitä laantuu se. Niin tommoset vaan väkisin tahtoo jäädä [seuraavaan päivään].

Ohjaajien haastattelujen yhteydessä, erityisesti ruokailuun liittyvät tilanteet herättivät heissä paljon keskustelua. Ruokailutilanteissa lastenkodin tunneilmapiiirissä tapahtuu paljon. Tunneilmapiiiriin vaikuttaa sekä aikuisten että lasten toiminta ja tunteet. Haastattelussa ohjaajat kertoivat ruokailuissa tulevan esille lasten keskinäisten ryhmäprosesien. Ryhmässä lapset kokevat ryhmästä kohdistuvan häneen itseensä voimakasta painetta käyttäytyä huonosti sekä arvostella ruokaa. Ohjaajat kuvailivat ruokailutilannetta, jossa joku lapsista aloitti negatiivisen puheen ja levottoman käytöksen ruokapöydässä, mikä sitten tarttui muihin. Ruokailut eivät tietenkään ole aina levottomia, vaan on myöskin rauhallisesti ja hyvässä ilmapiirissä toteutuvia ruokailuja. Silloinkin lapset kuitenkin syövät tyypilliseen tapaan pikaisesti ja poistuvat. Ohjaajat puhuivat vähän harmitellen siitä, että ilmapiiri ruokailussa ei tarjoa tilaisuutta rauhalliselle yhteiselle keskustelulle.

T3: Ja niinku tavallaan just toi, et ehkä mikä lähti niinku sosiaalisista tilanteista, tää just että niinku he sai lahjaks sellasia, mitä he on itse toivonu, niin se muuttuu siinä ryhmäpaineessa huonoksi lahjaksi. Minkä itte on laitettu sinne, et mä haluan tämän, niin sitte ku sä saat sen, et se ei periaatteessa oo yllätys siinä kohtaa, niin se muuttuu niinku huonoks. Et tolt pohjalt voi aatella, että kun aatellaan yleisesti että ruokapöytäkeskustelu voi olla todella ideaali paikka keskustella ja opettaa sosiaalisia taitoja, niin sitten tääl ei välttämättä oo.

Ryhmästä tuleva paine voi vaikuttaa lapsiin muissakin arjen tilanteissa, ja ohjaajat kuvaivat sen tavallaan vievän lapsilta kyvyn tehdä itsenäisiä päätöksiä. Tästä esimerkkinä he kertoivat lasten itsensä toivomien joululahjojen muuttuneen huonoiksi ja saaneen aikaan valitusta, koska joulujuhlan negatiivisessa tunnelmassa lapset kokivat yhteenkuuluvuutta haukkumalla sekä juhlaa että lahjoja.

Ohjaajat kokivat, ettei talon nykyisessä hetkessä kohdistu ryhmäpainetta päihteidenkäyttöön tai sen aloittamiseen. Joskus aiemmin tilanne on ollut toisenlainen, ja ryhmä on vetänyt mukaansa myös nuoria, jotka eivät ole aiemmin päihteitä käyttäneet. Ohjaajat näkivät ryhmäpaineen purkamisen ja lasten vahvistamisen itsenäiseen toimintaan olevan työn yhden haastavan ikuisuuskysymyksen, koska ryhmäpaine vaikuttaa lapsen itsetunnon kehittymiseen. Ohjaajat pitivät tärkeänä lasten sosiaalisten- ja tunnetaitojen vahvistamisen sekä itsetunnon tukemisen.

Ryhmäpaineen, keskinäisen nokittelun ja kiittailun lisäksi lastenkodissa esiintyy ajoittain myös varsinaista kiusaamista. Yleisin kiusaamisen muoto on jonkun lapsen eristäminen ryhmän ulkopuolelle. Sanallinen kiusaaminen ja myös sosiaaliseen mediaan leviävä virtuaalinen kiusaaminen on tätä päivää. Lastenkodissa kiusaamiseen puututaan herkästi ja asiaa käsitellään yhdessä lasten kanssa niin yksittäin, pienissä ryhmissä kuin kaikkien lasten kesken lastenkokouksissa. Myös lasten ja ohjaajien välille syntyy joskus erimielisyyttä ja riitaakin, joita on selvitelty toisten ohjaajien tuella.

Kaikki lapset ovat sitoutuneet olemaan kiusaamatta, mutta heitä tarvitsee usein muistuttaa asiasta. Ohjaajien mukaan kiusaaminen onkin asia, jonka ei voida olettaa loppuvan kertakäsittelyllä, vaan asiaan täytyy palata useita kertoja. Niin kiusattu kuin kiusaaja hyötyvät ohjaajien mukaan voimavarojen ja vahvuuksien tukemisesta. Lapsia on ohjattava ymmärtämään ja hyväksymään erilaisuutta. Vahva itsetunto ehkäisee niin kiusaamista kuin kiusatuksi tulemistä.

T4: No, tosta kiusaamisesta esimerkiks meil oli lastenkokous tossa – hmm, on siitä varmaan jo pari kuukautta aikaa kun siitä puhuttiin – niin siinä tilanteessa sitten – vanhin itseasiassa – niin osas jo sillai, ajatteli fiksusti sillai et mistä kiusaaminen johtuu ja mitä pitäis tehdä. Mut sit siel oli, näky semmosii monenlaisia ilmiöitä just, et oli joku joka yrittää ajattelee niin et se on justinsa hienoa kun kiusaan, niin saan jotain pisteitä just niilt vanhemmilta ja sit se olikin aika ihmeissään, kun sit just se ketä hän tos fanittaa tavallaan, niin se oli ihan just aikuisten kaa samalla linjalla ja silleen ne vaihtelee kyllä. Et ehkä se on just vähän se kunkin kypsyystaso sit siin tietysti mikä näkyy.

Toisaalta lasten välille syntyy myös ystävyksiä. Joskus ystävyudet voivat olla syviä ja kantaa vielä lastenkodin jälkeiseen elämään, aikuisuuteenkin asti. Ohjaajat kertoivat pyrkivänsä tukemaan lasten keskinäistä toimeen tulemistä, mutta ystävyuksien kohdalla on harkittava sitä, ovatko lapset toisilleen hyvää seuraa. Joskus lapsesta voi olla toiselle haitallinen vaikutus. Silloinkaan lapsia ei estetä viettämästä aikaa toistensa kanssa, mutta heidän yhteisen ajan viettämistä ei myöskään tueta. Pääasiassa ohjaajat näkisivät paremmaksi sen, että lapsilla olisi mieluummin ystäviä lastenkodin ulkopuolisesta maailmasta.

Lastenkodin arkeen vaikuttaa lastenkodin kasvatustyön ammatillisuus ja tavoitteellisuus. Arjen kasvatustyön kautta ohjaajat pyrkivät työskentelemään jokaisen lapsen kanssa sijoituksen yksilöllisiä tavoitteita kohti. Tavoitteet sijoitukselle asetetaan aina lapsen asiakassuunnitelmapalavereissa, joissa on läsnä lastenkodin omaohjaajat, sosiaalityöntekijä, lapsen vanhemmat sekä useimmiten myös lapsi itse. Tavoitteet nousevat sijoituksen perusteista, ja työskentelyllä on tarkoitus saada aikaan positiivinen muutos lapsen ja perheen elämässä, jotta lapsen terve kasvu ja kehitys on mahdollista. Haastattelussa johtaja peräänkuulutti vanhempien osallistamista enemmän tavoitteiden asettamiseen ja työskentelyn suunnitteluun, koska tämä sitouttaisi heitä paremmin sijoituksen aikaiseen yhteistyöhön.

J: [...] Ja sit se perhetyö on vielä niinku, sitä tehdään vasemmalla kädellä. Siinä mielessä vasemmalla kädellä että vanhemmat hyvin usein, valitettavan usein, jää vielä hyvin heikolle tuelle. Heille ei aseteta sellasia vahvoja, konkreettisia tavoitteita, että mihin pitää päästä, jotta lapsi voi palata takasin kotiin.

Ohjaajat pohtivat arjessa tekemiään havaintoja sekä lasten tilanteita työnohjauksessaan ja tiimipalavereissaan. Tehtyjen havaintojen ja käytyjen tilannekatsausten pohjalta he refleктоivat omaansa ja työryhmän toimintaansa. Johtaja kertoi, että usein on päädytty yhteisen toimintamallin luomiseen, jota on kokeiltu käytännössä.

Lastenkodissa yhteisten sääntöjen lisäksi, lapsilla voi olla yksilöllisiä sääntöjä ja sopimuksia, jotka ottavat huomioon lapsen ikä- ja kehitystason. Esimerkiksi täysi-ikäisyyden kynnyksellä oleville lapsille voidaan antaa tilaisuuksia "kokeilla siipiään" ja osoittaa olevansa luottamuksen arvoisia. Pääsääntöisesti nuoremmilla lapsilla on tiukemmat säännöt, mutta jos lapsen oma toiminta edellyttää sitä, niin vanhempienkin lasten sääntöjä voidaan tiukentaa. Ohjaajat kertoivat, että arjessa lasten kanssa käydään paljon keskus-

teluja siitä, miksi kaikki säännöt tai seuraamukset eivät ole aina kaikille samanlaisia. Lasten yksilölliset tavoitteet ja heidän kanssaan tehtävät sopimukset vaativat siis tasapainoilua, ettei lapsille tule kokemusta eriarvoisuudesta.

5.4.2 Hyvä kasvu ympäristö kodin ulkopuolella

Aineistostamme tuli selvästi esille, että yhteistyö lasten verkostojen kanssa on oleellisen tärkeä osa lastenkodin ohjaajien työtä. Omaohjaaja toimii merkittävänä verkostotyön toteuttajana sekä linkkinä verkoston eri tahojen välillä. Lastenkodin perehdytysaineisto määrittää ohjaajan yhteistyön ja sen sisällön muiden lastenkodin ulkopuolella olevien tahojen kanssa.

Tuemme lasten suhteita perheeseen, vanhempiin ja muuhun verkostoon lapsen tilanteesta ja omista voimavaroista lähtien. Rohkaisemme muodostamaan uusia suhteita ja verkostoja mm. koulun ja harrastusten kautta: osallistamme toimimaan yhteiskunnassa ja sen eri systeemeissä. Omaohjaaja toimii tässä verkostossa linkkinä lapsen ja perheen sekä lapsen ja muiden yhteistyötahojen välillä. Omaohjaajan tehtävänä on luottamuksellinen ja varaukseton yhteistyö sosiaalitoimen kanssa, sekä kuukausittainen raportointi lapsen sen hetkisestä tilanteesta sosiaalitoimeen. [Lastenkodin perehdytysaineisto]

On selvää, että lastenkotiin sijoitettujen lasten kasvuoloissa on ollut puutteita ja laiminlyöntejä, koska lastensuojelulain mukaan sijoitukseen kodin ulkopuolelle voidaan turvautua vasta, kun avohuollon tuki on ollut riittämätön (Lastensuojelulaki 2007/417 § 40). Vanhempien kyvyttömyys vastata lapsen tarpeisiin, päihde- ja mielenterveysongelmat sekä kyvyttömyys rajata lastaan nousivat myös selvästi esille haastatteluaineistostamme. Kuitenkin täysin riippumatta siitä, kuinka paljon taidottomuutta tai puutteita lapsen huolenpidossa on kotona ollut, on lapsen vanhemmilla merkittävä rooli edelleen lapsen elämässä. Lastenkodissa vanhempiin suhtaudutaan kasvatuskumppaneina, joita kohdataan kunnioittavasti ja heidän kanssaan keskustellaan lasten kuulumisista ja kasvatukseen liittyvistä asioista.

Lähtökohtana ja ohjenuorana yhteistyölle on lasten hyvinvointi. Ajatellaan, että perhe ja vanhemmat tulevat aina olemaan osa lapsen elämää. Vanhempien säännöllinen mukanaolo auttaa lasta auttaa ymmärtämään huostaanotto-tilanteen ja käsittelemään tapahtuneita asioita, vähitellen omassa tahdissaan, turvallisten aikuisten mukana ja läsnä ollessa. [Lastenkodin perehdytysaineisto]

Johtaja kertoi sijoitusperusteiden kirjauksessa tapahtuneen muutoksen. Nykyisin ei kirjata vanhempien päihteidenkäyttöä sijoituksen syyksi, vaikka monet lapsista ovat varttuneet kodeissa, joissa vanhempien kyvyttömyys toimia kasvattajana on ollut vajavainen päihteidenkäytöstä johtuen. Vanhemmat eivät ole kyenneet asettamaan rajoja lapselleen ja kodin arki on ollut hallitsematonta.

J: [...] se ei oo niin vahvana huostaanoton syynä, ku se oli silloin, kun tää perustettiin. Silloin oli klassisia tällaisia päihdeongelmaisia vanhempia. Nyt on tullu taas ilmenny, mut tavalla tai toisella aina sitten joutuu miettimään myös huumeitten osuutta, kun puhutaan päihteistä. Että onko alkoholi vaan kyseessä, vai onko mahdollisesti lääkkeitä tai sitten huumeita. Mutta kylhän se, että jos perheessä voidaan huonosti, niin kylhän se monesti sitten kun on taidottomuutta, niin monesti tartutaan sitten siihen pulloon tai purkkiin. Et kylhän se lastensuojelussa näyttäytyy.

Kirjausperusteissa tapahtunut muutos vaikuttaa osaltaan siihen, etteivät ohjaajat puhu päihdetyöstä niin paljon kuin ehkä pitäisi. Tässä asiassa johtaja peräänkuulutti myös sosiaalityöntekijöiltä rohkeampaa ja suurempaa otetta. Hänen mielestään puutteellisen vanhemmuuden taustalla vaikuttavaan päihdeongelmaan tulee tarttua selkeämmin kuin tällä hetkellä tehdään, ja että samanaikaisesti lapsen sijoituksen aikana perhetyötä resursoitaisiin paremmin ja siihen panostettaisiin kunnolla. Johtajan kokemus oli, että tällä hetkellä perheet jäävät valitettavan usein liian heikolle tuelle, eikä heille aseteta riittävän selkeitä ja konkreettisia tavoitteita, joiden toteutumista seurattaisiin ennen kuin lapsen kotiutuminen olisi mahdollista. Johtaja kaipaaisikin suoraa puhetta siitä, mitkä ovat ne asiat, joiden pitää muuttua, jotta lapsi voi palata kotiin.

Vanhempien lisäksi lapsen perheeseen voi kuulua sisarusia ja muita sukulaisia, joihin yhteyden pitämisen mahdollistaminen kuuluu omaohjaajan työhön. Ohjaajat kertoivat, että joissain tilanteissa lapsen muut sukulaiset ovat voineet antaa tukea lapsen kasvatukseen, kun lapset omat vanhemmat eivät ole kyenneet yhteistyöhön.

J: Joissain tapauksissa joo, ja isovanhemmat on ollu joissain tapauksissa tosi isossa roolissa, tai joku kummitäti saattaa olla, tai kummisetä, mistä saadaan sitä sellaista perustitetoa että miten se elämä on oikeesti mennä ja haavottuvuusosa-alueita siellä lapsen elämässä on ollu. Jos vanhemmat esimerkiksi sen häpeän ja syyllisyyden takia sulkeutuu eikä, eikä sitä informaatiota tuu vaan aina tulee vastaukseks et kaikki on ollu hyvin. Ni näis tilanteissa on ne isovanhemmat kullanarvosia, ja kummitädit.

Tällöin lapsi on esimerkiksi voinut käydä kotilomilla sukulaisten luona, eikä hänen ole tarvinnut kokea olevansa ainoa lapsista, jolla ei ole koskaan kotilomia. Joskus sukulaisten kautta saadaan myös arvokasta taustatietoa lapsen tilanteesta, jos sosiaalityöntekijältä saadut tiedot ovat olleet kovin niukat.

Joskus lapsen verkostoon voi kuulua sukulaisten sijasta tukihenkilö, mutta toisinaan lastenkotiin tulee kuitenkin myös lapsia, joilla ei ole lainkaan verkostoja. Ohjaajien mukaan heillä aloitetaan harvoin tukihenkilösuhdetta lapselle sijoituksen aikana. Ohjaajat kertoivat, että yhteistyö koulun kanssa sujuu periaatteessa hyvin, mutta se on pitkälti Wilma-viestien varassa, eikä tällä tavoin välttämättä välity kokonaiskuvaa lapsen koulunkäynnistä. Tiiviimpään yhteistyöhön havahdutaan ja tartutaan silloin, kun koulussa tulee ongelmia tai häiriökäyttäytymistä, mutta ohjaajat pohtivat, että ehkä yhteydenpitoa voisi lisätä myös ennen kuin ongelmia ilmenee ja että säännöllisempi yhteydenpito opettajien kanssa palvelisi lapsen etua. Haastattelussa ohjaajat pohtivat esimerkiksi tilannetta, jossa johtaja oli käynyt koulussa muissa asioissa, ja samalla kävi ilmi, että usealla opettajalla olisi ollut paljon asioita käsiteltäväksi. Ohjaajien käsityksen mukaan koulussa tiedetään lapsista vähemmän kuin lastenkodissa, koska lapset pitävät koulussa julkisivua yllä ja purkavat paineita kotona.

T4: Ku he saattaa käyttäytyä siellä tosi hyvin. Ja luultavasti meneekin just näin, et toimii just kaikki toi ulkopuolinen maailma et siellä niinku hienosti, mut täällä sit puretaan kaikki paineet.

Osalla lastenkotiin sijoitetuista lapsista on taustalla koulukiusaamista, joka on joskus voinut jatkua vuosia ja on vaikuttanut paljon siihen, kuinka lapsi on vuorovaikutuksessa sekä toisten lasten että aikuisten kanssa. Ohjaajat kertoivat, etteivät lapset ole tuoneet aina ilmi uudessakin koulussa jatkunutta kiusaamista. Joskus myös lastenkodissa lapsiryhmässä esiintyvä kiusaaminen voi siirtyä kouluun, koska monesti samanikäiset lapset käyvät samaa koulua. Tällaisissa tilanteissa yhteydenpito koulun opettajien kanssa on ollut tärkeää, jotta kiusaamiseen on osattu reagoida sekä koulussa että lastenkodissa.

Ohjaajien puheessa tuli merkittävästi esille, että lasten ystävyysuhteet lastenkodin ulkopuolella nähdään tärkeiksi ja ne tavallaan vahvistavat lapsen normaaliudentuntua. Lasten toivottiin löytävän ystäviä esimerkiksi harrastuksista tai koulusta. Lapsia pyritään tukemaan myös siinä, että he voivat pitää yllä hyviä kaverisuhteita. Ohjaajat puhuivat paljon siitä, että lapsia kannustetaan kutsumaan kavereitaan kylään ja viettämään aikaa heidän kanssaan lastenkodissa. Joskus kavereita tuodaankin kylään, mutta ohjaajat kokivat, että useamminkin heitä voisi käydä, ja pohtivat, että lastensuojeluun liittyvä häpeä

voi osaltaan vaikuttaa siihen, etteivät lapset halua kutsua kavereitaan kylään. Lastenkodin lapset tapaavatkin kavereitaan enemmän ulkona tai kavereiden kotona. Tänä päivänä myös sosiaalisessa mediassa tapahtuva yhteydenpito on tärkeässä roolissa. Kun lasten kaverit eivät käy paljon lastenkodissa, ohjaajien on vaikeampi oppia tuntemaan lasten kavereita ja tietää, missä ja kenen kanssa he liikkuvat. Ohjaajat kertoivat, että erityisesti vanhempien lasten kaveripiireistä on vaikea pysyä perillä, jolloin he eivät tiedä esimerkiksi, että käytetäänkö kaveripiireissä päihteitä.

Osalla lapsista on pitkäaikaisia ystävyssuhteita, jotka jatkuvat, kun lapsi tulee asumaan lastenkotiin, mutta kaikilla ei ole tällainen tilanne. Joskus lapsen kaveripiiri, jos siihen liittyy päihteidenkäyttöä ja rikollisuutta, voi olla yhtenä sijoituksen perusteena ja siitä irtautuminen on yksi sijoituksen tavoite. Lasten kaveri- ja ystävyssuhteiden tukeminenkin on näin jossain määrin jännitteinen teema, joka edellyttää aikuiselta tarkkaa havainnointia ja harkintaa. Ohjaajat kertoivat pohtivansa työssään myös sitä, minkälaista tukea lapset tarvitsevat ystävyssuhteidensa tukemiseen. He olivat myös huomanneet, etteivät kaikki heidän aikaisemmin tekemänsä ratkaisut ole ehkä olleet pelkästään onnistuneita.

T3: [...] yhen työntekijän kanssa [oli] puhe et mentäis heidän kentälle, niinkö ohjaamaan sinne kavereitten kanssa. Ku viestiä tosissaan tuli, että koulussa sujuu sosiaaliset toiminnot hyvin koulukavereiden kanssa. Enemminkin sitten kannustaa siihen. [...] heille on aika paljon niinku järjestetty niin, että täältä on aina lähteny aikuinen, niin ehkä me ollaan siinä vähän niinku ehkä tehty väärin.

5.4.3 Elämänhallintataitojen tukeminen

Johtajan näkemyksen mukaan taitojen opettaminen ja valmentaminen on lastenkodissa tärkeä osa ehkäisevää päihdetyötä. Hän kertoi ohjaajien kiinnittävän paljon huomiota lasten taitoihin ja siihen, miten aikuiset voivat tukea taitojen kehittymistä. Hänen mukaansa riippuvuuksien syntyyn vaikuttaa usein keinottomuus ja kyvyttömyys hallita tunteita.

J: [P]äihdekasvatusta voi tehdä taitojen opettamisena ja valmentamisena. Et välttämättä ei tarvii edes puhua päihteistä, vaan vahvistaa sisäisesti lapsen ja nuoren itsetuntoa ja sitä kehittymistä, et kykenee sanomaan sen ein ja näin. Ja se on sillai, sitähan me tehdään tässä ihan koko ajan. Yleensä se on sitten ne, jotka koukuttuu, niin se on hyvin pitkälti sitä keinottomuutta ja kyvyttömyyttä hallita tunteita, tai tämmöstä.

Näitä elämänhallinnan taitoja opetetaan lapsille arkisissa tilanteissa sitä kautta, että ohjaajat sinnikkäästi vaativat lapsia toimimaan ja osallistumaan lastenkodin arkeen, selvittämään riitatilanteita ja että asioita hoidetaan keskustelemalla ja sopimalla. Ristiriitatilanteet ovat, kuten johtaja haastattelussa sanoi, tärkeitä kohtia, joiden kautta lapset sekä oppivat taitoja että saavat kokemuksia siitä, että vaikeista tilanteista selvittää.

J: [...] No, ne on ihan nää arkiset tilanteet. Ne on kaikista parhaita. Ja tota, sanotaanko näin, et haastavat tilanteet, riitatilanteet, erimielisyydet, neuvottelutilanteet... kaikki tällaset vie näitä taitoja mun mielestä näillä nuorilla eteenpäin. Tulee sitä kyvykkyyttä, käydään asiat aasta ööhön, niinku loppuun asti ja turvallisesti. Ni se luo sitä itsetuntoa ja itsevarmuutta, ja sitä et hei, oli haastava tilanne, mut siit mentiin ja päästiin eteenpäin.

Ohjaajat kertoivat ristiriitatilanteissa opettavansa lapsille ongelmanratkaisutaitoja tarjoamalla lapsille vaihtoehtoisia toimintamalleja. Ohjaajat auttavat lapsia näkemään oman toimintansa seurauksia ja pohtimaan, miten tilanteessa olisi voinut toimia toisin, ja mitkä olivat niin sanottuja käännekohtia, joissa oman toiminnan suuntaa olisi ollut mahdollista muuttaa. Vaikka tämän ohjauksen vaikutus lapsen toimintaan ei välttämättä näy arjessa, tulee se havaittavaksi pitkällä aikavälillä.

T4: Ja kyl se tuntuu et siinä, et kylhän siinä kehitystäkin tapahtuu. Siis ihan jokaisella. Mitä tietysti aina välillä tuntuu, et sitä on hankala havaita, mut sit ku kattoo vähän pidemmälle, pidemmälle taaksepäin, niin muistuu mieleen et no oli aika erilaista siinä vaiheessa kun on vaikka tullu tänne. Et ne on niit sellasia pieniä askelia koko ajan eteenpäin. Vaikka välillä aika työläitä.

Elämänhallinnantaitojen perusta rakentuu itsestä huolehtimisen taidoille ja terveistä elämäntavoista huolehtimiselle. Lastenkodin arjessa se tarkoittaa, että ohjaajat edellyttävät lasten asettuvan kodin säännölliseen vuorokausirytmiiin, joka turvaa lapsille riittävän ajan lepoa varten, syömään terveellisesti ja riittävästi sekä huolehtimaan omasta hygieniastaan. Toistojen ja säännöllisten tekemisten kautta lastenkodin lapset oppivat tärkeitä elämänhallintataitoja, jotka auttavat heitä elämässään.

T1: Ku monesti sielt tulee, et mä osaan jo. Mut se ei riitä, et sä osaat jo, ku pitää oppia myöskin tekemään näitä niinku säännöllisesti. Et se on myöskin niinku semmonen taito.

Ohjaajat pitivät tärkeinä toimia, joilla turvataan lasten riittävän unen ja levon toteutuminen. Pääsääntöisesti lapset hyväksyvät nukkumaanmenoajat varsin hyvin. Kotiintuloajoista syntyy enemmänkin keskustelua ja erimielisyyttä. Haastattelujen aikana lastenkodissa oli lasten, heidän vanhempiansa ja sosiaalityöntekijöiden kanssa sovittu käytännöstä, että lapset tuovat puhelimen yöksi toimistoon. Käytännön tarkoituksena on taata

lapsille rauhallinen yö, jonka myötä lapsi saa tarvittavan levon seuraavaa koulupäivää varten.

Ohjaajat kertoivat, että joskus erityisesti pienempien lasten on vaikea rauhoittua iltaisin nukkumaan. Ohjaajat pyrkivät tukemaan rauhoittumista muun muassa läsnäololla, jalkojen rasvaamisella ja iltasadun lukemisella. Lisäksi lapsia motivoidaan Neurosonic-tuolihoitoon, joka pitkällä tähtäimellä vaikuttaa unenlaatuun ja auttaa hermostollisen vireystilan säätelyssä.

Lastenkodissa yhteinen ruokailu koettiin päivän tärkeänä yhteisenä hetkenä, joka rakentaa yhteisöllisyyttä ja jossa kaikki talossa paikalla olevat lapset ja aikuiset ovat paikalla. Yhteisten ruokailujen aikana lapsille opetetaan yhtäältä pöytä- ja käytöstapoja, sekä toisaalta sosiaalisten tilanteiden sietämistä sekä sosiaalisia taitoja. Ohjaajat ymmärtävät, etteivät ruokailutilanteet aina toteudu ihanteellisella tavalla, mutta törkeää käytöstä pöydässä ei suvaita, vaan silloin lapsi poistetaan pöydästä, ellei hän osaa korjata käytöstään. Haastattelun yhteydessä eräs ohjaaja nosti esiin ajatuksen siitä, että joillekin lapsille ruokailutilanne, jossa kaikki ovat yhtä aikaa saman pöydän äärellä, voi olla uusi ja vieras.

T2: Voihan se olla, et toi meiän ruoka nyt muutenkin, et nää ei oo tottunut kukaan siihen et porukalla syödään. Et tänä päivänä et monessako perheessä sitten on aikaa siihen yhteiseen ruokailuun?

Yhteiseen ruokailuun liittyy myös sääntöjä, joiden tarkoituksena on opettaa terveellisiä ruokailutottumuksia. Ohjaajat totesivat, että ruokailuissa syödään sitä ruokaa, joka sitä varten on laitettu ja pöytään tarjolle laitettu. Lapsilla ei ole lupaa käydä hakemassa kaapeista mieluisampaa ruokaa, vaikka lapset kyllä yrittävätkin tehdä sitä toisinaan. Erityisesti yläasteikäisten tyttöjen ongelmana on ollut se, etteivät he ole syöneet koulussa lounasta. Kun he sitten ovat tulleet lastenkodissa iltapäivällä välipalalle, on heillä ollut niin kova nälkä, ettei välipala ole riittänyt heille. Liian runsas välipalan nauttiminen on aiheuttanut sen, ettei ruoka olekaan maistunut päiväruualla, joten syntynyt kierre on jatkunut.

Tärkeä osa terveellisiin elämäntapoihin ohjaamisessa on ruuanlaiton ja kodin töiden opettamisessa. Jokainen lapsi osallistuu ruuanlaittoon omalla kotivuoroviikollaan. Sen lisäksi he haluavat usein laittaa iltapalaa ja leipoa ja myöskin osallistua ruoan valmistamiseen viikonloppuisin.

T3: Ja silleen nää on kyl aika innokkaita tekemään iltapalaa. Vaikkei ees ois se oma vuoro ni ehdottelee kyl. Se on kyllä positiivinen asia. Et haluaa leipoo, ja tehä jotain tämmösii. Et se on kyllä positiivista.

Lapsia kannustetaan liikuntaharrastuksiin sekä liikkumaan arjessa myös muutoin. Ohjaajat kertoivat, ettei autokyytiä aina tarjota ja lapsia kuljeteta, vaan heidän edellytetään kulkevan lyhyitä matkoja jalan tai pyörällä. Tällä hetkellä lastenkodissa isommat lapset suhtautuvat nihkeämmin liikuntaharrastuksiin, kun taas pienemmät tykkäävät niistä ja viihtyvät ulkona ohjaajien kanssa.

T4: Kylhän noitten poikienkin kanssa on tosi paljon tehty kaikkee liikunnallista.

T3: Pihapelejä paljon.

T4: Ja nyt on ollu luistelua, ja pulkkamäkeä.

Ohjaajat kokivat, että harrastuksilla voi olla monia elämänhallintaa ja taitoja tukevia puolia. Sosiaalisten taitojen kehittyminen, omien voimavarojen tunnistaminen ja omien voimien ja levon tasapainon opetteleminen toteutuu harrastusten kautta.

Osalla lastenkodin lapsista on vaikeuksia sitoutua harrastuksiin, koska ryhmässä oleminen on heille haasteellista. Harrastamiseen tulee katkoja tai jokin harrastus vaihtuu lyhyessä ajassa johonkin toiseen. Joidenkin lasten voimat eivät riitä monta kertaa viikossa tapahtuvaan harrastamiseen, jolloin he lopettavat sen kokonaan. Jotkut vastaavasti sitoutuvat harrastukseen ja harrastus vie paljon aikaa heidän arjessaan, mutta he kokevat saavansa siitä itselleen voimaa. Sitten on myös niitä, jotka eivät halua harrastaa mitään, eikä heitä kiinnosta mikään harrastus. Lastenkodin lasten harrastaminen on tavallaan polarisoitunutta.

T1: Meil on pari nuorta jotka käy siis harrastuksessa. Monta kertaa viikossa on harkat. Toinen on koripallo ja toinen on sitte ringette. Nää muut on sitte pikkusen... Jalkapalloharrastus jäi sitte tossa yheltä pojalta pois kun ei jaksanu käydä. Sielläkin sitten nää sosiaaliset taidot ilmeisesti sielläkin tuli sitten vastaan.

Ohjaajat kertoivat kiinnostuksen osoittamisen, kannustamisen ja kehumisen sekä positiivisen palautteen antamisen olevan tärkeää lasten koulunkäynnin tukemisessa. He tukevat lasten koulunkäyntiä muun muassa auttamalla läksyjen teoissa, kuulustelemalla koealueita ja tekemällä harjoituskokeita. Ohjaajat selvittävät tarvittaessa myös koulussa tapahtuneita konflikteja ja keskustelevat niistä lastenkin kanssa.

Yhteydenpito opettajien ja ohjaajien välillä tapahtuu Wilman kautta. Opettajat lähettävät Wilmalla tuntimerkintöjä, jotka ovat joko negatiivisia tai positiivisia. Ohjaajat kertoivat keuhuvansa lapsia heidän saadessaan vihreitä eli positiivisia merkintöjä. Lasten itsetunnon vaikeudet heijastuvat koulunkäyntiin. Joku lapsista voi asettaa itselleen todella kovat menestymisen tavoitteet, ja toinen taas ei yritä ollenkaan, koska ei ole ennenkään jotain osannut tai on aina saanut huonoja numeroita.

T2: Ja sit se näkyy jossain koulunkäynnissäkin, et en mä viitti tähän kokeeseen lukea, koska mä oon niinku niin paska siin ollu niinku aina. Siis niinku se, että vaikka vois koittaa tsempata ni ei sit tavallaan että. Se kiinnostus, ja sit se et on niin huonoja numeroita saanu ennenki niinku.

Lasten koulunkäyntiä voidaan myös tukea tekemällä koulunkäyntiin tarvittavien tukitoimien kartoitus ja huolehtia ylipäätään siitä, että lapsen on mahdollista selviytyä koulunkäynnistään. Joskus lapsen vointi voi olla niin heikko, ettei hän pärjää yleisopetuksen ryhmässä tai lainkaan tavallisessa koulussa, ja jotkut lapset ovat käyneet koulua sairaalakoulussa. Lastenkodilla ei ole mahdollisuutta, eikä Opetushallituksen lupaa järjestää opetusta kotiopetuksena.

Tällä hetkellä kaikki lastenkodissa olevat lapset käyvät mielellään koulua, tai ainakin lähtevät kouluun aamuisin. Joskus arjen suurena haasteena on ollut sekin, että osa lapsista kieltäytyy lähtemästä kouluun ja jäävät koko päiväksi lastenkotiin. Näissä tilanteissa ohjaajat ovat joutuneet yhdessä pohtimaan sopivia toimintatapoja ja miettimään, mitkä ovat juuri tälle lapselle sopiva "keppi ja porkkana", jotta koulunkäynti saadaan sujumaan. Joskus jopa kotilomien sitominen koulunkäynnin sujumiseen on ollut hyvä ratkaisu, mutta tällaisiin ratkaisuihin päädytään aina vasta silloin, kun muut keinot eivät auta. Niistä sovitaan erikseen yhdessä lapsen sosiaalityöntekijän ja vanhempien kanssa.

Lastenkodin ohjaajien ja koulun opinto-ohjauksen kautta lapset saavat neuvoja ja tukea opiskeluvalintoihinsa. Joidenkin lasten kohdalla ohjaajien pitää motivoida heitä opiskelemaan ja perustella heille, miksi heidän ylipäätään kannattaa opiskella. Jotkut vanhemmat tekevät lapselleen karhunpalveluksen tukemalla häntä niin paljon rahallisesti, että lapselle syntyy illuusio siitä, ettei hänen tarvitse opiskella saadakseen itselleen ammatin. Tämäntyyppiset tilanteet asettavat ohjaajan hankalaan asemaan, koska hän näkee tilanteen toisin ja haluaa kannustaa lasta opiskelemaan. Lapset voivat saada tukea myös sosiaalitoimen ja TE-palvelun kautta koulunkäyntiinsä tai ammatinvalintaansa saamalla ammatinvalinta tukea tai osallistumalla ammattistarttiin.

T3: Mut kyl nää kaks vanhimpaa tulee tarviimaan hirveen paljon siihen niinku opastusta ihan ja kannustamista ja perusteluita, et miks pitäis mennä. Kun must tuntuu et heil ei oo kyllä minkään näköstä niinku ymmärrystä kyl nyt siitä sitte, että tarvi.. On iso työ kyllä jos he ammattikouluun lähtee, se on kyllä jo aika paljon.

Huostaanotetun nuoren aikuistuminen on usein merkittävän päihderiskin vaihe. Lasten- kotiympäristön selkeät rakenteet, säännöt ja ohjaajien tukiverkko katoavat äkkiä ympäriltä, ja nuori saattaa "humaltua" vapaudesta. Jotkut nuoret saattavat myös kieltäytyä jälkihuollosta, mikä syventää tuettomuutta. Heikko itsetunto ja sosiaalinen epävarmuus voivat houkutella nuoren väärin porukoihin. Tunteiden käsittelyn vaikeudet ohjaavat myös hakemaan hyvää oloa päihteistä.

Lastenkodissa nuorten itsetuntoa, itsetuntemusta ja tunne- ja sosiaalisia taitoja pyritään tukemaan, jotta nuori olisi aikanaan valmis aikuistumisen haasteisiin. Ohjaajat ovat isossa roolissa puhuttaessa elämänhallintaan liittyvistä tietotaidoista. He haluavat välittää lastenkodin lapsille, että "apua saa, ja sitä kannattaa ottaa vastaan". He opettavat lapsille elämään kuuluvan sekä pettymyksiä että unelmia. Lastenkodissa eteen tulevat pettymykset auttavat lapsia hahmottamaan paremmin normaaliin arkeen sisältyviä asioita, joiden kautta heidän sietokykynsä kasvaa. Jos ja kun lapsella on elämään liittyviä unelmia ja haaveita, niin ohjaajat rohkaisevat lapsia kurottautumaan kohti tulevaisuuden haaveitaan ja unelmiaan.

T1: [...] Ja toki jos nuorella on vahvoja unelmia ja haaveita niinku tulevaisuuden suhteen, niin niitä pyritään tukemaan ja tsemppaamaan. Tuomaan niinku sitä semmosta positiivista.

Ohjaajat kertoivat, että lasten tunnetaitojen puutteellisuus nousee esille kiusaamistilanteiden jälkiselvittelyn yhteydessä. Lapset eivät osaa sanoittaa omia toimintatapojaan tai tunteitaan. Ryhmässä tapahtuneen kiusaamis- ja riitatilanteiden yhteydessä lapset ovat ilmaisseet tunteitaan hyvinkin voimakkaasti toisiaan kohtaan ja toisinaan ovat lietsoneet toinen toisiaan negatiiviseen ja joskus myös jopa aggressiiviseen käytökseen. Tämän seurauksena osapuolet pahoittavat usein mielensä. Lasten on vaikeaa asettua toisen asemaan selvittelytilanteissa. Ohjaajat johtavat heitä pohtimaan keskusteluissa, miltä jokin asia tai tilanne on voinut tuntua toisesta.

Ohjaajien antaman tunnekasvatuksen myötä lastenkodin lapset oppivat vähin erin tunnistamaan tunteitaan ja saamaan taitoja, jotka opettavat heitä toimimaan ryhmässä järkevämmiin. Ohjaajat ovat oppineet vuosien myötä tunnistamaan osan lapsen huonosta

käytöksestä, kuten kiroilun ja toistensa sekä aikuisten haukkumisen, liittyvän oman pahan olon purkamiseen, jolloin ohjaajat eivät ole aina puuttuneet siihen. Haastattelussa ohjaajat kertoivat, että joskus lapsi selvästi tietää, miten pitäisi toimia, mutta ei taustalla olevien piilevien syiden vuoksi kykene hallitsemaan käytöstään. Näissä tilanteissa ohjaajat ovat siis nähneet lapsen käytösongelmien taustalla vaikuttavan pikemminkin puutteellisen tunteiden ja käyttäytymisen hallinnan kuin epätietoisuuden oikeasta ja väärästä. Siksi lapsille on tärkeää opettaa taitoja sen sijaan, että heille ainoastaan kerrotaisiin heidän toimineen väärin.

Lapset oppivat parhaiten ryhmässä tarvittavia sosiaalisia taitoja erilaisissa arjen tilanteissa. Ohjaajat kertoivat haasteena olevan yhteisen ajan ja sellaisen toiminnan löytämisen, mikä herättäisi kaikkien kiinnostuksen. Kynnys kiinnostua, innostua, tarttua toimeen ja osallistua yhteiseen toimintaan on lastenkodin lapsilla korkea, johtuen lasten heikommista kyvyistä hyväksyä erilaisuutta, tunnistaa muiden tarpeita ja ilmaista omaa näkemystään ja mielipidettään. Lasten sosiaalisten taitojen kehittymistä tuetaan lastenkodin arjessa myös opettamalla lapsia ilmaisemaan itseään ja toimimaan muita arvostaen ja huomioiden, minkä ohjaajat kuitenkin myönsivät olevan haastavaa. Erityisesti omien mielipiteiden ja ajatusten tuominen on hankalaa lapsille, joita on kiusattu.

T3: Niin ja sit varmaan se, et niis sosiaalisissa suhteissa esteenä myös se jonkinlainen epävarmuus. Et niinku ehkä se itsetunto on aika heikko, niin sitte sitä ilmennetään aika huonolla tavalla niinku niitä sosiaalisia taitoja, vaikka tavallaan tiedettäis mikä ois oikeeta käyttäytymistä.

Ohjaajat kertoivat joidenkin lasten tarvitsevan vahvaa tukea aikuiselta. Heidän mukaansa vahvan tuen antaminen mahdollistuu sitä kautta, että lapsen kanssa ja hänen puolestaan käydään taistelua oikeudenmukaisuuden puolesta, lasta opetetaan yhtäältä tunnistamaan omat tarpeensa ja ajatuksensa sekä toisaalta tuomaan ne esille. Kaikille lapsille ei ole itsestään selvää, että itseään saa ja pitää puolustaa, eikä heillä kaikilla ole puolustautumiseen tarvittavia taitoja.

Lasten ystävyystaidoissa ohjaajat näkivät olevan paljon puutteita, ja niiden opettamista pidettiin tärkeänä. Ohjaajat kokivat, ettei niitä ole helppo toteuttaa lastenkodin arjen lomassa. Tätä he kuitenkin kokivat tekevänsä silloin, kun he arjessa ovat puuttuneet lasten tapaan puhua toisilleen tai ohjaajille sekä ovat kiinnittäneet huomiota lasten kiroiluun tai toistensa haukkumiseen. Lisäksi ohjaajat olettivat niiden lasten, joilla on terapiasuhte, käsittelevän ystävyystaitoja omassa terapiassaan.

5.4.4 Lasten kuuleminen ja vaikutusmahdollisuuksien turvaaminen

Lastenkodin johtajan mukaan heidän lastenkodin vahvuuksiin kuuluu lasten ja perheiden kuuleminen. Jokaiselle lapselle laaditaan yksilölliset kasvatustavoitteet, joissa on huomioitu sijoituksen perusteet ja lapsen omat edellytykset osallistua ikätasoisesti oman kasvatuksen suunnitteluun. Kasvatustavoitteiden laadinnassa nojataan sijoituksen perusteisiin ja sosiaalityöntekijän lausumiin, mutta myös lapsen ja hänen perheensä kuulemiseen.

Johtajan mielestä lasten kuulemisessa on myös kääntöpuoli: lasta ei pitäisi kuormittaa liialla oman kasvatuksen reflektoinnilla, lapsen pitäisi antaa olla lapsi. Lastenkodissa kuukausiraportit luetetaan lapsilla aina ennen toimittamista sosiaalitoimeen. Johtaja pohti, että siinäkin voisi käyttää tilanteenmukaista harkintaa.

Lapsen kanssa arjessa tapahtuvat keskustelut ja jutustelut ovat tärkeitä lapsen kuulemisessa. Niiden hyvä kirjaaminen ylös auttaa omaohjaajaa lähestymään lasta paremmin oman vuoron aikana. Lasten käyttäytymisen havainnointi on tärkeä asia, johon tulee kiinnittää huomiota lasten kuulemisessa, koska saatujen havaintojen kautta saadaan viestejä siitä, mikä lapsia kiinnostaa ja millaista toimintaa he kaipaisivat. Lasten kyky ilmaista toiveitaan sanallisesti ei aina riitä, joten ohjaajat tekevätkin aloitteita ja kuulostelevat, mitkä asiat saavat lapsissa vastakaikua.

Omahoitaja rakentaa luottamuksellisen suhteen lapseen, keskustellen ja kuunnellen, tavoitteena saada lapsen ääni kuuluviin. Omahoitaja huomioi ja kartoittaa lapsen tarpeita sekä tiedottaa niistä myös muulle työyhteisölle. [Lastenkodin perehdytysaineisto.]

Ohjaajat kertoivat, että vaikka lapset välillä kärkeästäkin haistattelevat ja tuovat esille näkemiään epäkohtia, niin oikeastaan lapselle voi olla vaikeaa saada sanottua niitä asioita, jotka ovat hänelle todella tärkeitä. Lastenkodin lasten ei ole siis aina helppoa tuoda ajatuksiaan, tunteitaan tai huoliaan esille, ja keskustella niistä aikuisen kanssa. Lasten on myös vaikea hahmottaa omaa todellista etuaan. Tähän lapset tarvitsevatkin aikuisten tukea ja apua, ja ohjaajat pyrkivät argumentoivan keskustelun kautta auttamaan myös lasta yhtäältä tunnistamaan näitä asioita sekä toisaalta tuomaan niitä esille.

T1: No se että se nuori saadaan ymmärtämään mikä on hänen edun mukaista. Sit jos hän tajuaa sen että tää on mun edun mukaista, niin se voi mennäkin eteenpäin.

T3: Kyll niinku tos esimerkiksi [erään lapsen] kohdalla. Hän haluais puheli-
men yöks. Semmoista keskustelua olen käynyt hänen kanssaan, niin ett,
jos se puhelin ois sulla koko yön, niin sä et sais nukuttuu, vaan sä oisit
väsyny. Oon kysyny suoraan, etteikö ois parempi, ett puhelin on yön pois.
[Lapsi vastasi:] "No on se kyllä parempi".

6 Tutkimustulokset

Tutkimuskysymyksenämme oli, millä kaikilla tavoilla lastenkodin arjessa tehdään ehkäisevää päihdetyötä. Keskeinen havaintomme on, että EPT:tä tehdään lastenkodissa jatkuvasti sosiaalisena vahvistamisena, joka sulautuu lastenkodin yleisiin kasvatustavoitteisiin. Työntekijät eivät pääasiassa miellä tekevänsä päihdetyötä tukiessaan lasten elämänhallintataitoja ja sosiaalisia valmiuksia. Mielikuvat EPT:stä liittyvät enemmän yleisen ehkäisyn ja riskiehkäisyn toimiin.

6.1 Ehkäisevän päihdetyön tavoitteet lastenkodin arjessa

Riskiehkäisyä toteutetaan lastenkodin arjessa rajoittamalla päihteiden saatavuutta sekä huolehtimalla avun saatavuudesta ja avuntarpeen tunnistamisesta. Saatavuutta rajoitetaan alueen päihteettömyydellä, valvonnalla sekä tarvittaessa käyttämällä rajoitustoimenpiteitä, kuten tarkastuksia, esineiden ja aineiden haltuunottoa sekä liikkumisvapauden rajoittamista. Avun saatavuus taataan pitämällä lapsiin tiivis keskusteluyhteys, sekä tarjoamalla apua aktiivisesti myös silloin, kun lapsi itse on vastahakoinen ottamaan apua vastaan. Lastenkodissa päihdeongelmaista lasta on mahdollista tukea mukauttamalla toimintaa, sääntöjä ja käytäntöjä, jotta lapsi saa tarvitsemansa tuen ongelman hoitamiseksi. Tällaisissa tilanteissa ohjaajat tekevät tiivistä yhteistyötä lapsen sosiaalityöntekijän kanssa, jolloin myös ulkopuolisen hoidon tarve kartoitetaan ja harkitaan sijoitusta päihdehoitoyksikköön tai tiukemmin valvottuun laitokseen.

Yleinen ehkäisy toteutuu havainnoimalla lasten käytöstä, tarjoamalla lapsille päihteettömän toiminnan malleja sekä tietoa päihteiden käyttöön liittyvistä riskeistä, sekä vaikuttamalla päihdekielteen ympäristön avulla lasten ja nuorten päihdeasenteisiin. Päihteiden käytön merkkejä tunnistetaan havainnoimalla jatkuvasti lasten käytöstä, jolloin käytöksen muutokset havaitaan ja voidaan ottaa puheeksi sekä työyhteisössä että lapsen kanssa. Päihteidenkäytön havaitseminen on myös yksi työhön liittyvä haaste: käytöksen muuttumisen havaitsemisen ja sen syiden tunnistaminen ei ole helppoa, eivätkä kaikki päihdeaineet näy pikaseuloissakaan. Tavoitetilana on luottamuksellinen keskusteluyhteys lapsen ja aikuisten välillä. Turvallinen arki lastenkodissa tarjoaa mallin päihteettömästä elämästä. Tämän lisäksi yhteiset retket ja juhlat tarjoavat yhtäältä malleja päihdeettömyydestä sekä toisaalta rakentavat sosiaalista yhteenkuuluvuutta ja yhteisökokemusta.

Lastenkodissa ohjaajat antavat lapselle mallia myös päihteisiin terveesti suhtautuvasta aikuisesta. He puhuvat lapsille päihteistä ikätasoisesti, rehellisesti ja avoimesti, sekä kertovat omasta suhteestaan päihteisiin, jos asia tulee arjessa esille. Lasten vanhempien päihteidenkäytöstä puhuttaessa pyritään välittämään lapselle viesti, että puhuminen on turvallista ja siihen on lupa, sekä keskustelemaan lapsen kokemuksista siihen liittyen. Aikuiset puhuvat lapsille sensitiivisesti, ikätasoisesti sekä heidän vanhempiaan arvostavasti myös silloin, kun vanhempien päihteidenkäyttö on aiheuttanut lapselle traumaattisia kokemuksia. Ohjaajat välttävät puhumasta päihteistä ihannoivaan sävyyn, ja purkavat ja kritisoivat sellaista puhetta silloin kun lapset sitä tuottavat. Yhteisten lomamatkojen aikana ohjaaja on voinut antaa myös konkreettista mallia päihteen kohtuukäytöstä juomalla lasillisen viiniä lasten nähdessä, mikä olisi täysin päihdeettömässä lastenkotiympäristössä mahdotonta. Tällöin ohjaajat ovat arvioineen viinilasillisella olevan positiivinen kasvatuksellinen funktio, eikä tällä tavoin toimita koskaan, mikäli mukana on lapsia, joilla on päihdetraumatausta.

Tiedollinen päihdekasvatus ei ole lastenkodin ehkäisevän päihdetyön keskeisin tehtävä, vaan lapset saavat suurimman osan päihdetiedosta koulun kautta. Lastenkodissa tietoa tarjotaan, kun lapset itse nostavat aiheen esiin tai se muuten tulee ajankohtaiseksi. Lastenkotityön kodinomaiseen luonteeseen eivät sovellu ennalta suunnitellut valistustuokiot, vaan tietoa jaetaan arjesta nousevissa tilanteissa. Yhtäältä lastenkodin säännöt ja toisaalta ohjaajien toiminta ja asenteet tekevät lastenkodista päihdekielteisen ympäristön, joka pyrkii herättelemään lapsilla kriittistä ajattelua, purkamaan ihannoivaa päihdepuhetta ja vaikuttamaan lasten päihdeasenteisiin. Päihdekielteisyydellä ei tavoitella "raivo-raittiota" vaan tervettä suhdetta päihteisiin. Lasten kaveripiirejä pyritään seuraamaan ja vaikuttamaan siihen, ettei lapsi joutuisi huonoon seuraan. Päihdekielteisessä puheessa kiinnitetään huomiota siihen, ettei lasta itseään, hänen läheisiään tai kavereitaan tuomita ja syyllistetä, ja että hyvä keskusteluyhteys säilyy.

Sosiaalinen vahvistaminen läpäisee kauttaaltaan lastenkodin arjen sekä ohjaajien toteuttaman huolenpito- ja kasvatustyön. Sen osa-alueina ovat lastenkodin turvallinen kotiympäristö ja lasten verkostojen kanssa tehtävä yhteistyö, sekä lasten elämänhallintataitojen tukeminen ja lasten kuuleminen. Lastenkodissa turvallinen kotiympäristö muodostuu lasten ja aikuisten välisestä vuorovaikutuksesta, kodin lämpimästä tunneilmapiiristä sekä laadukkaasta ja lasten yksilölliset tarpeet huomioivasta huolenpidosta ja kasvatuksesta.

Lasten ja aikuisten välisen vuorovaikutuksen laatua ja luonnetta määrittävät monenlaiset asiat: ohjaajilla olevat taustatiedot ja ymmärrys lapsesta sekä ohjaajien taito asettua läsnäolevaan vuorovaikutukseen; tilanne, jossa lapsi on lastenkotiin sijoitettu ja esimerkiksi sijoituksen kesto; sekä kolmanneksi lapseen liittyvät yksilölliset tekijät, kuten esimerkiksi lapsen vaikeus tai kyvyttömyys luottaa aikuisiin ja hänen traumataustansa.

Lastenkodin tunneilmapiiiri muodostuu aikuisten ja lasten tunteista ja tunteiden säätelystä (tai sen vaikeudesta) arjen ilojen ja haasteiden edessä, lasten traumaoireilusta ja ryhmäprosesseista. Ohjaajien ammatillinen läsnäolo säätelee osaltaan tunneilmapiiiriä, minkä lisäksi aikuiset tukevat lapsia tunteiden säätelyn oppimisessa.

Lapsen yksilölliset tarpeet huomioiva huolenpito ja kasvatus toteutuu arjen toistuvien rutiinien kautta yksilöllistettyinä variaatioina ja persoonallisena huomiointina. Yhteisiin sääntöihin voidaan tehdä tarvittaessa mukautuksia yksilöllisten tarpeiden ja valmiuksien mukaan.

Lapsen verkostojen kanssa tehtävän yhteistyön tavoitteena on tukea lapsen hyvinvointia, kasvua ja kehitystä, sekä arjessa selviytymistä ja pärjäämisen kokemusta. Lastenkodin ohjaajat tekevät yhteistyötä lapsen vanhempien, sosiaalityöntekijän ja koulun kanssa, sekä pyrkivät tukemaan lapsen hyviä sukulais- ja kaverisuhteita. Erityisesti lastenkodissa kiinnitetään huomiota vanhempien kanssa tehtävään yhteistyöhön. Lastenkodissa toivottaisiin, että sosiaalitoimi panostaisi enemmän vanhempien kanssa työskentelyyn ja perhetyölle asetettaisiin sijoituksen aikana selkeämpiä ja konkreettisempia tavoitteita, joiden saavuttamista todella seurattaisiin.

Lasten koulunkäyntiä tuetaan auttamalla läksyjen teossa, selvittelemällä konfliktitilanteita ja kannustamalla opiskeluun. Ohjaajien kannustava asenne koulunkäyntiä kohtaan ja koulusta saatujen positiivisten merkintöjen huomioiminen kehumalla lasta, kasvattavat lapsen uskoa omiin kykyihinsä. Koulun pyritään järjestämään riittävästi tukitoimia, jos lapsen tilanne sitä vaatii, ja mahdollistamaan lapselle koulutyöstä selviytyminen ja oppiminen.

Ohjaajat kiinnittävät paljon huomiota elämänhallintataitojen opettamiseen ja tukemiseen. Lastenkodin arjen säännölliset rytmit ja rutiinit, kuten päivärytmi, ruokailujen, kotitöiden, vapaa-ajan ja levon tasapaino, sekä puhtaudesta huolehtiminen vahvistavat näitä taitoja. Ristiriitatilanteiden huolellisen selvittämisen kautta lapsille opetetaan sosiaalisia taitoja,

argumentoivaa keskustelua ja annetaan kokemuksia pärjäämisestä ja vaikealta tuntuvista tilanteista selviämisestä. Ohjaajat auttavat lasta ymmärtämään, että elämään kuuluu myös pettymyksiä, ja että arjessa niitä opetellaan sietämään.

Lasten omat vaikutusmahdollisuudet kasvatukseensa pyritään turvaamaan. Lapsille annetaan tilaa ilmaista itseään ikätasoisesti, heitä kuunnellaan, kehoitetaan kertomaan omia ajatuksiaan sekä jakamaan tuntojaan. Lapsia tuetaan aktiivisesti tunnistamaan omat tarpeensa.

6.2 Lastenkodin työtavat ehkäisevässä päihdetyössä

Lastenkodin työtavoista ei kysytty haastattelukysymyksissä. Tarkoitus ei olekaan antaa analysoida näiden työtapojen käyttöä lastenkodin työssä - se olisi kokonaan toisen työn aihe. Sen sijaan suhteutamme haastatteluaineistossa esiin nousseita toimintamalleja työtapojen teoreettiseen jäsennykseen ja pyrimme hahmottamaan, millä tavoin kodin-omaisuuden ja lasten erityisyyden välinen jännite vaikuttaa EPT:n toteuttamiseen.

Niin perehdytysaineistojen kuin haastattelujen perusteella kävi ilmi, että lastenkoti korostaa toiminnassaan kodinomaisuutta sekä lasten yksilöllistä hoitoa. Kodinomaisuus toistui usein ohjaajien puheissa. Ohjaajat kokivat toimivansa lastenkodin lasten kanssa pääasiassa samoin kuin toimisivat omien lastensa kanssa. Lastenkodin lasten vaikeat taustat, erityistarpeet ja oireileva käytös erottavat heitä kuitenkin omista lapsista, mikä vaatii ohjaajilta ammatillista tasapainottelua eri työtapojen välillä.

Arkinen rinnakkainolo on lastenkodin yleisin työtapo. Tasainen arki turvallisessa ympäristössä hoitaa epävakaissa oloissa kasvaneita lapsia jo merkittävällä tavalla ja tarjoaa heille korvaavia kokemuksia siitä, mitä arki on. Rennossa yhdessäolossa rakennetaan luottamuksellista suhdetta aikuisten ja lasten välille.

Vaihtoehtoisten toimintatapojen mallintaminen nousi esiin tunne- ja sosiaalisten taitojen kasvatuksessa esimerkiksi puhuttaessa anteeksi pyytämisestä. Ohjaajat kuvailivat, miten voimakas vaikutus lapsiin on sillä, kun ohjaaja jonkin virheen tehtyään pyytää lapselta anteeksi. Samantapaista esimerkin voimaa on siinä, kun ohjaaja pysyy lapsen rai-vostuessa rauhallisena ja ohjaa lasta dialogiin. Mallia annetaan lapsille myös antamalla neuvoja ja keskustelemalla käyttäytymisestä jälkeenpäin pohtien yhdessä, mitä olisi voinut tehdä toisin. Päihteettömiä toimintatapoja mallinnetaan yhteisöllisen vapaa-ajanviihtelyn ja juhlien yhteydessä.

Ryhmädynamiikan hyödyntäminen nousi haastatteluaineistossa esiin työtapana, jonka käyttöön liittyy usein vaikeuksia. Ryhmätilanteissa hankaluuksia tuottavat lastenkodin ryhmäpaine ja ryhmätilanteissa ilmenevä rauhattomuus. Arjen rutiineista poikkeava ryhmätoiminta voi olla lapsille myös stressaavaa, koska uusi tilanne on outo eikä lapsi kykene ennakoimaan mitä tapahtuu. Ohjaajat kokivat hankalaksi käsitellä vakavia asioita, kuten päihteitä, lasten kanssa ryhmissä. Kuitenkin ohjaajat kertovat myös hyvistä keskusteluista pienemmissä ryhmissä ja hieman vanhempien lasten kesken. Ikäeroihin liittyvästä dynamiikasta voi olla hyötyä: esimerkiksi kiusaamisesta keskusteltaessa vanhempien lasten kypsempi suhtautuminen oli tehnyt vaikutuksen nuorempaan.

Yksilöllisen tukemisen keskeisin muoto on omaohjaajajärjestelmä. Omaohjaaja tuntee lapsen tarpeet ja ajatukset parhaiten ja pystyy antamaan tälle yksilöllistä huomiota ja hoivaa sekä kertomaan työyhteisölle lapsen tarpeista. Kaikki ohjaajat huomioivat lasten yksilöllisiä piirteitä huolenpidon ja hoivan yksilöllisissä variaatioissa. Sääntöjä, palkkioita ja rangaistuksia käytetään yksilöllisesti harkiten, kuitenkin huomioiden, että yksilön saama erityiskohtelu täytyy tiiviissä yhteisössä voida perustella muille. Aikuisuuden kynnyksellä oleva nuori voi saada ohjaajien arvioiman kypsyytensä mukaan erivapauksia harjoitellakseen itsenäistä elämää.

Tilaisuuksiin tarttuva työ nousi aineistossa esiin muutaman konkreettisen esimerkin kautta. Lasten käyttämissä päihdeaiheisissa haukkumasanoissa tunnistettiin tilaisuuksia avata vakavaa keskustelua aiheesta. Päihteitä käyttävän nuoren krapulasta avautui tilaisuus keskustella päihteiden haitoista. Lapsen näkyvä hermostus tilanteessa, joka assosioituu alkoholiin, tarjosi tilaisuuden käsitellä vaikeita muistoja. Yleisesti ohjaajat kokivat automatkat hyvinä tilaisuuksina käydä kahdenkeskisiä keskusteluja lasten kanssa. Ohjaajat tunnistivat myös työtavan ylikäyttöön liittyvän vaaran: jos ohjaajat jatkuvasti etsisivät tilaisuuksia avata vakava keskustelu, arjen luonnollisuus ja kodinomainen yhdessäolo vaarantuisi ja lapset olisivat varuillaan.

7 Johtopäätökset

Ehkäisevää päihdetyötä tehdään sosiaalisena vahvistamisena lastenkodin arjessa jatkuvasti, joskaan tehtävää kasvatustyötä ei useinkaan mielletä EPT:n kautta. Lastenkodin arjessa vahvistetaan jatkuvasti suojaavia tekijöitä ja karsitaan riskitekijöitä. Yleisen ehkäisyn työstä lasten käytöksen havainnointi ja päihteettömän toiminnan mallien tarjoaminen toteutuvat myös jatkuvasti lastenkodin normaalin arjen kasvatustyön ohessa. Päihteettömyys ei ole useinkaan toiminnassa tietoisena teemana vaan enemmän itsessään selvänä taustana silloin, kun päihdeasiat eivät ole akuutisti ajankohtaisia.

Lasten päihteitä koskeviin tietoihin ja asenteisiin vaikuttamista tehdään usein reaktiivisesti, aiheen noustessa esiin lasten puheissa, koulun opetuksessa tai jonkin arjen tapahtuman myötä. Ohjelmallinen päihdekasvatus ei haastateltujen mielestä sovi kodin omaisen lastenkodin toimintaan. Päihdeaiheista puhuminen väärään aikaan voisi olla jopa provokatiivista. Sen sijaan lasten kanssa keskustellaan yksilölliset tarpeet huomioiden, ikätasoisesti, usein kahden kesken tai pienissä ryhmissä ja lasten omaa kiinnostusta hyödyntäen.

Lasten vertaisryhmän merkitys EPT:ssä on moninainen. Ryhmässä opetellaan yhteistoiminnan pelisääntöjä, koetaan päihteettömän yhteisöllisyyden kokemuksia ja harjoitellaan sosiaalisia taitoja. Vertaisryhmän sosiaalinen paine vaikuttaa lapsiin sekä rakentavasti että hajottavasti. Ryhmätilanteissa lasten rauhattomuus tarttuu herkästi ja luo turvatonta tunneilmapiiriä. Toisaalta ryhmäpaine ohjaa myös sääntöjen noudattamiseen ja toisten huomioimiseen. Tavoitteellisella työskentelyllä ohjaajat pyrkivät ohjaamaan vertaisoppimista toivottuun suuntaan ja auttamaan lapsia tekemään itsenäisiä ratkaisuja.

Päihdeongelmien hoitamisen keinoja lastenkodissa rajoittaa kodinomaisuus. Ongelmien varhainen tunnistaminen ja avun tarjoaminen arjessa ovat ratkaisevan tärkeässä asemassa, jotta ongelman syveneminen voidaan ehkäistä. Rajoitustoimenpiteiden käyttäminen ja vierihoidon järjestäminen kuormittavat lastenkodin henkilökuntaa ja vaikuttavat kodin tunneilmapiiriin ja toisten lasten hoitoon. Pitkälle edenneen päihdeongelman hoidossa kodinomaisen lastenkodin keinot voivat olla riittämättömät vastaamaan lapsen tarpeisiin.

Lastenkodin ohjaajat tarvitsevat ajantasaista tietoa siitä, mitä päihteitä nuorten keskuudessa liikkuu, millaisia ne ovat jne. Tieto päihteistä ja niiden vaikutuksista tuo varmuutta

päihteidenkäytön tunnistamiseen. Päihteiden käytön syvien syiden ymmärtäminen sekä asiakkaan kanssa tehtävä syiden ketjun tunnistaminen ja sanoittaminen puolestaan tuovat ohjaajille rohkeutta puhua vaikeista asioista lasten kanssa.

Sijoitusten keston lyheneminen ja sen vaikutus työn tekemisen ehtoihin pohditutti haastateltuja. EPT:n tavoitteiden kannalta on monin tavoin ongelmallista, jos sijoitukset ovat lyhyitä, koska se heikentää käytettävissä olevien työtapojen vaikuttavuutta. Luottamuksellisen suhteen rakentaminen lapseen vaatii aikaa. Myös havainnointia helpottaa, jos lasten sijoitukset ovat niin pitkiä, että he ehtivät tulla tutuiksi. Silloin käytöksen muutokset voidaan tunnistaa ja sen perusteella havaita ongelmia riittävän varhain. Lasten vertaisryhmän dynamiikankin kannalta ohjaajat pitivät hankalana, jos lapset alituisen vaihtuivat.

8 Pohdinta

Opinnäytetyömme tavoitteena oli tunnistaa lastenkodissa tehtävässä työssä ehkäisevän päihdetyön elementtejä ja muodostaa kokonaiskäsitelmä EPT:stä lastenkodin arjessa. Halusimme seurata nuorisoon kohdistuvassa EPT:ssä käytettyä laajaa EPT-määritelmää, johon kuuluu suoja- ja riskitekijöihin vaikuttava sosiaalinen vahvistaminen. Tähän ratkaisuun liittyy kysymys rajanvedosta: onko kaikki kasvatustyö myös ehkäisevää päihdetyötä? Miten piirretään raja kasvatustyön ja ehkäisevän päihdetyön välille?

Emme löytäneet selvää kriteeriä, jolla voisi erottaa EPT:n muusta lastenkodissa tehtävästä työstä. Arjen käytännöissä EPT:n sosiaalisen vahvistamisen tavoitteita toteuttava työ on mahdotonta erottaa muusta lastenkodin toiminnasta. Sen sijaan, että olisimme erottaneet arjesta tiettyjä tekoja tai käytäntöjä ja nimenneet ne EPT:ksi, olemme tarkastelleet EPT:n tavoitteiden toteutumista arjen työssä ja käytännöissä. Tämän ratkaisun johdosta olemme päätyneet käsittelemään lastenkodin toimintaa kenties tarpeettomankin laajasti. Emme kuitenkaan halunneet jättää pois mitään sellaista, joka voisi olla EPT:n kannalta olennaista.

Tutkimuksemme kohteena oli vain yksi lastenkoti. Tutkimustuloksia ei voi suoraan yleistää koskemaan muita lastenkoteja. Pidämme todennäköisenä, että monet havainnoitamme kuvaavat lastenkotityön yleisiä piirteitä, mutta yleistettävyyden ja mahdollisten olennaisten erojen kartoittaminen vaatisi jatkotutkimusta. Tarkastelumme tavoitteena on ollut vain EPT:n tavoitteita toteuttavien tekojen ja käytäntöjen tunnistaminen, ei arviointi tai kehittäminen.

Arviointi olisi edellyttänyt paitsi valmista käsitteellistystä EPT:tä toteuttavalle työlle lastenkodissa ja sen laadulle, myös työn käytännön havainnointia, mahdollisesti myös lasten haastatteluja ja useamman lastenkodin vertaamista toisiinsa. Tällaiset tavoitteet jäivät meidän tarkastelumme ulkopuolelle työn laajuuden sekä luvussa 3 kuvailtujen käytännöllisten ja tutkimuseettisten hankaluuksien vuoksi, jotka liittyvät havainnoivaan tutkimukseen lastenkodissa. Työssämme esitetty jäsenitys lastenkodissa tehtävästä EPT:stä voisi tarjota lähtökohdan arvioinnin edellyttämälle käsitteellistykselle.

Lainasimme kouluissa ja nuorisotyössä tehtävän EPT:n teoriasta jäsenityksen ja tavoitteet lastenkodissa tehtävälle EPT:lle. Lastenkodin työmenetelmät poikkeavat kuitenkin koulun ja nuorisotyön työmenetelmistä ratkaisevalla tavalla, minkä vuoksi täydensimme

teoreettista viitekehystäimme kodinomaisesti toimivan lastenkodin työmenetelmien teoreettisella jäsennyksellä. Perehtymisemme lastenkotityön teoriaan jäi työn laajuuden vuoksi väistämättä ohueksi. Teoria palveli kuitenkin tarkoitustaan auttamalla meitä jäsentämään haastattelujen kuvailemia työmenetelmiä ja niihin liittyviä kasvatustavoitteita.

Haastatteleamalla lastenkodin henkilökuntaa saimme tietoa lastenkodin arjessa tehtävästä kasvatustyöstä. Tutkimme työtä sellaisena kuin sitä tavanomaisesti tehdään ja ohjasimme kysymyksillä ohjaajia puhumaan yleisellä tasolla. Jatkotutkimuksessa ammattilaisten antamaa kuvaa työstä voisi rikastuttaa ja myös kyseenalaistaa käyttämällä osallistuvan havainnoinnin menetelmää ja/tai ottamalla vertailtavaksi eri lastenkoteja. Tämän rikastamisen myötä myös EPT:n toteuttamisesta voisi paljastua uusia puolia.

Tutkimuksemme yksi tulos oli, että EPT:n tavoitteita toteutetaan arjessa jatkuvasti, mutta lastenkodin henkilökunta ei yleensä miellä tekevänsä EPT:tä. Päihdetyön näkökulma nousee lastenkodissa esille vasta päihteiden noustessa puheenaiheeksi tai käytännön ongelmaksi. Tämän seurauksena arjen työn ja EPT:n välille voi muodostua kuilu, joka voi kaventaa ohjaajien käsitystä päihdeongelmien syistä ja niiden ehkäisyssä käytettävistä menetelmistä.

Päihdeasioita otetaan lastenkodissa puheeksi pääasiassa reaktiivisesti ja tilaisuuksiin tarttuen. Tällä tavoin pyritään ylläpitämään lastenkodin kodinomaisuutta ja tarjoamaan lapsille yksilölliset tarpeet huomioivaa kasvatusta. Tähän työtapaan liittyy toinen riski: jos tilaisuuksia ei arjessa tulekaan tai henkilökunta ei sellaisia tunnista, päihdekasvatus voi jäädä tekemättä, vaikka sille olisi tosiasiasa tarvetta.

Edellä kuvattujen riskien välttämiseksi lastenkodin työyhteisössä on tärkeää pohtia EPT:n toteutumista ja pitää EPT:n tavoitteet ja työmenetelmät mielessä ja puheissa. Myös ohjaajien EPT-osaamisen kehittäminen ja päivittäminen on tärkeää. Ohjaajien ajantasainen päihdetieto ja taito tunnistaa päihteidenkäytön merkkejä vaikuttaa sekä laadukkaasti EPT:n toteutumiseen että ohjaajien itsevarmuuteen päihdeasioiden puheeksi otossa ja käsittelyssä. Ohjaajien itsevarmuus ja osaamisen tunne on viime kädessä myös työhyvinvointikysymys. Lastenkodeille voisi olla hyvä kehittää kirjallinen suunnitelma, joka varmistaisi, että EPT:n kokonaisuus toimii johdonmukaisesti, sekä auttaisi henkilökuntaa tunnistamaan, miten arjessa tehtävä sosiaalisen vahvistamisen työ kytkeytyy yleiseen ehkäisyyn ja riskiehkäisyyn. EPT-suunnitelman kehittäminen voisi olla hyvä aihe esimerkiksi AMK-opinnäytetyölle.

Lähteet

Anglin, James (2004). Creating "Well-Functioning" Residential Care and Defining Its Place in a System of Care. *Child and Youth Care Forum*, 33(3). 175–191.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2001. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Vastapaino.

Cameron, Claire, Reimer, Daniela & Smith, Mark 2016. Towards a theory of upbringing in foster care in Europe. *European Journal of Social Work* Vol. 19, No. 2, 152–170. Saatavana myös sähköisesti osoitteessa: <<http://dx.doi.org/10.1080/13691457.2015.1030360>>. Luettu 27.1.2018.

Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2009. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2009. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Ikonen, Riikka, Hietamäki, Johanna, Laakso, Riitta, Heino, Tarja, Seppänen, Johanna & Halme, Nina 2017. Sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvointi. Kouluterveyskyselyn tuloksia. Tutkimuksesta tiiviisti 21, syyskuu 2017. Helsinki: Terveystien ja hyvinvoinnin laitos.

Klaari Helsinki 2014. Opas päihdetoimintasuunnitelman laatimiseen Helsingin kouluille ja oppilaitoksille. Verkkojulkaisu. Saatavana osoitteessa: <http://klaari.munstadi.fi/files/2014/08/Klaari_paihdetoimintaopas_A4_0708.pdf>. Luettu 30.1.2018.

Laakso, Riitta 2012. Lastensuojelun laitostyön arki ja ammatillisuus. Teoksessa Jahnukainen, Markku (toim.) Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa. 13. täysin uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.

Lastensuojelulaki 2007/417. Annettu Helsingissä 13.4.2007. Saatavana osoitteessa: <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>>. Luettu 27.1.2018.

Maunu, Antti 2012. Ryypäämällä ryhmäksi. Ehkäisevän päihdetyön karttalehtiä nuorten ja nuorten aikuisten juomiskulttuureihin. Verkkojulkaisu. Ehyt ry. Saatavana osoitteessa: <http://www.ehyt.fi/sites/default/files/ryypaamalla_ryhmaksi_virallinen.pdf>. Luettu 26.1.2018.

Maunu, Antti 2014. Päihteet, tunteet ja sosiaalisuus: näkyvän päihteidenkäytön näkyvät syyt. *Janus* 22 (2) 2014. 194–206.

Normann, Maria, Odell, Heidi, Tapio, Mari & Vuohelainen, Elsi 2016. Nuorisoalan ehkäisevä päihdetyö - hyppää kyytiin! Humanistisen ammattikorkeakoulun julkaisuja 20. Saatavana osoitteessa: <<http://www.preventiimi.fi/wp-content/uploads/sites/28/2016/02/Nuorisoalan-ehkaiseva-SUOMI-netti-1-toinen-uudistettu-painos.pdf>>. Luettu 1.2.2018.

Pitkänen, Tuuli 2007. Alkoholin juomiskäyttäytyminen ja sen ennustettavuus. *Lectio praecursoria. Psykologia* 42. 121–125.

Pylkkänen, Sanna 2011. Nuorisoerityinen ehkäisevä päihdetyö – askel 2010-luvun nuorisoerityiseen päihdekasvatukseen. Teoksessa Lundbom, Pia & Herranen, Jatta (toim.): *Sosiaalinen vahvistaminen kokemuksina ja käytänteinä*. Helsinki: Humanistinen korkeakoulu. Sarja C, oppimateriaaleja 26. 59–70.

Raitasalo, Kirsimarja, Holmila, Marja & Jääskeläinen, Marke 2016. Vanhempien päihdeongelmista aiheutuvat haitat lapselle. Teoksessa Holmila, Marja, Raitasalo, Kirsimarja & Tigerstedt, Christoffer (toim.): *Sukupolvien sillat ja kasvamisen karikot – vanhemmat, lapset ja alkoholi*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 83–96.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna 2006. KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Saatavana osoitteessa: <<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>>. Luettu 13.3.2018.

Salmivalli, Christina 2005. Kaverien kanssa. Vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys. Jyväskylä: PS-kustannus.

Soikkeli, Markku 2015. Päihdevalistus tutkimuksen valossa. Teoksessa Soikkeli, Markku, Salasuo, Mikko, Puuronen, Anne & Piispa, Matti: *Se toimii sittenkin. Kuinka päihdevalistuksesta saa selvää*. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 85. 37–44. Saatavana osoitteessa: <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/se_toimii_sittenkin.pdf>. Luettu 19.3.2018.

Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) 2015. Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma. Alkoholi-, huume- ja rahapelihaittojen sekä tupakoinnin vähentäminen. STM julkaisuja 19. Saatavana osoitteessa: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74726/STM_EPT-kansi_sisus_netti.pdf>. Luettu 1.2.2018.

Timonen-Kallio, Eeva, Yliruka, Laura & Närhi, Pekka 2017. Lastensuojelun terapeutin laitospäivätoiminnan mallinnus. THL työpaperi 23/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2003. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Ward, Adrian 2004. Towards a Theory of the Everyday: The Ordinary and the Special in Daily Living in Residential Care. *Child & Youth Care Forum* 33 (3). 209–225.

Ward, Adrian 2006. Models of 'ordinary' and 'special' daily living: matching residential care to the mental-health needs of looked after children. *Child and Family Social Work* 11, 336–346.